

A korrupcióérzékelés két arca: a hétköznapi és az állami szintű korrupció észlelésének legfontosabb meghatározói

*A Transparency International Magyarország és a Társadalomtudományi
Kutatóközpont közös jelentése a korrupcióérzékelésről*

Szerzők: Gerő Márton, Mikola Bálint

Publikálás dátuma: 2020. május 21.

© 2020. Minden jog fenntartva.

A korrupcióérzékelés két arca: a hétköznapi és az állami szintű korrupció észlelésének legfontosabb meghatározói

Gerő Márton¹ – Mikola Bálint²

Absztrakt

A korrupcióérzékeléssel kapcsolatos legismertebb mérőszámokat gyakran kritizálják módszertani okokból, részben azért, mert közvetett adatforrásokon alapulnak, részben pedig azért, mert nem támaszkodnak kellően nagy mintára. Ugyan egyes nemzetközi felmérések tartalmazzak a korrupcióval kapcsolatos attitűdökre vonatkozó kérdéseket, ezekből csak áttételesen következtethetünk a lakossági korrupcióérzékelés mértékére. Éppen ezért hiánypótló az MTA Mobilitási Központjának a magyar lakosságra nézve reprezentatív kutatása, amely a korrupció több fajtájára vonatkozó kérdéseket is tartalmaz. Mivel 2017-es és 2018-as adatok egyaránt rendelkezésre állnak, korlátozott mértékben időbeli változások azonosítására is lehetőség nyílik. A felmérés adatainak elemzése rávilágít: alapvetően más tényezők befolyásolják a hétköznapi korrupció megítélését és a rendszerszintű korrupció érzékelését a magyar lakosság körében: míg előbbi esetben egyes demográfiai változók gyakorolnak hatást, addig utóbbit szinte kizárólag a pártpreferenciák alakulása befolyásolja. Az eredmény további kérdéseket vet fel a korrupcióérzékelés mérőszámainak tervezésével, illetve az intézményes korrupció veszélyeivel kapcsolatos tudatosság növelésével kapcsolatban egyaránt.

A korrupció mérése a társadalomtudományok módszertani vitáinak állandó mozgásban lévő területe: míg a jelenség mérhetővé tételének elméleti fontosságáról konszenzus van a kutatók között, addig mind a fogalmi megközelítések, mind azok operacionalizálása terén jelentős heterogenitással találkozhatunk. Ez a jelentés nem kívánja feloldani a gyakran évtizedes módszertani vitákat, ehelyett inkább kiegészítő információval szolgál a korrupció mérésének egy olyan aspektusára, amelyre egyes bevett mérőszámok nem fektetnek kellő hangsúlyt: a lakossági érzékelésekre. Erre különleges lehetőséget ad az MTA Mobilitási Központjának az a reprezentatív panelkutatása, amely 2017-ben és 2018-ban a társadalmi mobilitást állította középpontba (ld. Szabó és Gerő, 2019), ugyanakkor számos olyan kérdést is tartalmazott, amelyek a korrupció különböző formáinak érzékelésére vonatkoztak. Ezen felmérés létezése önmagában is hiánypótló, ugyanis hasonló reprezentatív kutatások a közelmúltban nem készültek Magyarországon.

A legutóbbi hasonló felmérésnek a Transparency International 2016-os Globális Korrupciós Barométere (Transparency International Magyarország 2016a) tekinthető, amely 2015-ös adatfelvételen alapult. Szintén hasznosíthatóak az Eurobarometer 2017-es, korrupcióval foglalkozó különkiadásának (Eurobarometer 2017) egyes adatai, illetve a Transparency International Magyarország 2016-os, fiatalok korrupció-észlelésével kapcsolatos felmérése

¹ A Társadalomtudományi Kutatóközpont- MTA Kiváló Kutatóhely tudományos munkatársa. Az elemzéshez felhasznált adatok a Társadalomtudományi Kutatóközpont Mobilitási Centruma kutatásának keretében keletkeztek.

² PhD (Közép-európai Egyetem), a Transparency International Magyarország projektvezető munkatársa

(Transparency International Magyarország 2016b). Kifejezetten Magyarországra fókuszáló, a teljes lakosságra nézve reprezentatív nyilvános korrupcióérzékelési felmérés tudomásunk szerint az utóbbi években nem készült, eltekintve néhány korrupcióra vonatkozó kérdés pártszimpátia-felmérésekben való szerepeltetésétől (lásd pl. D. Kovács 2018, a Republikon Intézet felméréséről, illetve Botos 2018 és HVG 2019, a Medián hasonló felméréseiről).

Az alábbiakban először áttekintjük a korrupcióérzékelés mérésére leggyakrabban használt mérőszámokat, valamint ismertetjük az azokkal kapcsolatban felmerülő módszertani kritikákat. Ezután felvázoljuk azokat a lehetséges elméleti kereteket, amelyek a lakossági korrupcióérzékelést befolyásoló tényezők azonosításában segíthetnek, valamint a korrupció különböző formáinak érzékelése közötti különbségekre világítanak rá. Ezen elméletek alapján néhány kiinduló hipotézist fogalmazunk meg, amelyek érvényességét a már említett adatbázison teszteljük. Természetesen ezek az elemzések nem alkalmasak a jelenlegi magyarországi helyzeten túlmutató következtetések levonására, ellenben rávilágíthatnak arra, hogy a korrupcióérzékelés mely formái esetében lehet szükség a leggyakrabban használt indexeket kiegészítő információ gyűjtésére és elemzésére. A jelentés végén konkrét javaslatokat is megfogalmazunk további ilyen irányú kutatások végzésére.

1. A korrupcióérzékelés bevett mérőszámai és ezek kritikája

A korrupció mérésével kapcsolatos kutatások két alapvető dilemmával állnak szemben: az első fogalmi, a második módszertani természetű. A fogalmi dilemma némileg rokonítható azokkal a vitákkal, amelyek a demokrácia mérését körülleglik (Högstrom 2013, Munck és Verkuilen 2002): mivel a korrupció fogalomnak nincs univerzális definíciója (és talán nem is alkotható ilyen), valamint annak tartalma a történelmi kontextusnak megfelelően is változik, ezért valószínűsíthető, hogy a „Mit nevezünk korrupciónak?” kérdés köré összpontosuló viták soha nem fognak elcsitulni (Ligeti 2016). A második dilemma szorosan összefügg a korrupció természetével: nevezetesen a korrupció mérésére vállalkozó kutatók olyasvalamit kívánnak megmutatni, aminek eltitkolása az érintett szereplők elemi érdeke. Természetesen szorítkozhatnának ezek a mérőszámok az olyan bizonyítottan megvalósult cselekmények előfordulására is, amelyek például megjelennek a bűnügyi statisztikákban vagy amelyekről bírósági ítélet születik, de ez olyan szűkítő értelmezése lenne a jelenségnek, amivel megengedhetetlenül sok információt veszítenénk.

Kezdjük a „könnyebbik” dilemmával, amely csak annyiban tekinthető könnyebbnek, hogy a különböző definíciók önmagukban még nem feltétlenül prejudikálják a mérésükre kiválasztott indikátorok tartalmát. Ugyanakkor annyiban mégis meghatározóak, amennyiben a korrupciót szűkebben, jogilag tilalmazott magatartások összességéként vagy a hatalommal való visszaélést megvalósító magatartások tágabb csoportjaként értelmezik. Az utóbbi pólust képviseli a Transparency International nemzetközi korrupcióellenes civil szervezet definíciója, amely a korrupciót „a hatalommal egyéni haszonszerzés céljából történő visszaélésként” határozza meg (Transparency International 2004). Az előbbi definíció előnye, hogy nem csak a korrupció jogilag is szankcionálható formáit foglalja magában; mind az utcai, mind az állami korrupciót lefedi; harmadrészt pedig a tranzakcióalapú- és a rendszerszintű korrupciós formákra egyaránt kiterjed (Martin 2019). Az iménti definíciót némileg kiterjesztve, Johnston (2005:1) a korrupció aktív és passzív formáit egyaránt kiemeli azáltal, hogy a korrupciót „a hatalommal és bizalommal való visszaélés, az elszámoltathatóság kudarca, vagy a hatalmon lévők befolyásolására tett

elfogadhatatlan kísérletek” összességeként értelmezi. Ehhez hasonló, de még megengedőbb Nye (1967:417) klasszikus definíciója, miszerint a korrupció „olyan viselkedés, amely privát megfontolások (család, személyes, magánklick), anyagi-, státusz- vagy más helyzeti előnyök kedvéért eltér egy hivatalos szerep formális elvárásaitól, vagy megszegi azokat a szabályokat, amelyek a magánbefolyás érvényesülését gátolják”.³

Az előzőekben ismertetett definíciók a korrupció minden megnyilvánulási formáját magukban foglalják, ugyanakkor az alább tárgyalt percepciók szempontjából fontos különbséget tenni az ún. utcai-, hétköznapi- vagy „kis” korrupció és a rendszerszintű/állami vagy „nagy” korrupció között.⁴ Míg előbbi alatt a hatalommal való visszaélés olyan mindennapi megnyilvánulásait értjük, mint például az egészségügyi hálapénz vagy a közlekedési rendőrök megvesztegetése, utóbbiak elsősorban a korrupció olyan formáit írják le, amelyek magas rangú állami tisztségviselők tudtával és aktív részvételével, nemegyszer felülről vezérelten valósulnak meg (Kenny és Soreide 2009, Lancaster és Montinola 2001).⁵

A korrupció indikátorai a fenti koncepciók valamelyikét igyekeznek számszerűsíteni, azonban ehhez rendkívül eltérő megközelítéseket alkalmaznak, amelyeket az alábbiakban megkísérünk rendszerezni. Mivel univerzális definíció hiányában a korrupció közvetlenül nem mérhető, ezért a korrupció indikátorok jellemzően három nagy megközelítést alkalmaznak. Egy, a Nemzetközi Valutaalap (IMF) részére készített 2018-as tanulmány (Hlathswayo és mtsai. 2018) kategóriáit használva a korrupció indikátorok között megkülönböztethetők az érzékelést (percepciókat) mérő „első generációs” mutatók, az áldozat-fókuszú és a bürokratikus intézmények teljesítményét mérő „második generációs” indikátorok, illetve a „harmadik generációs”, *big data* alapú megközelítések. A legfontosabb hasonló indikátorokat a fenti IMF-tanulmány alapján az 1. táblázat rendszerezi.

1. táblázat - A korrupció-indikátorok három generációja

Első generációs indikátorok Percepciók	Második generációs indikátorok Viktimizáció és makroindikátorok	Harmadik generációs indikátorok Big Data megközelítések
Korrupció Percepció Index (CPI)	Global Corruption Barometer (GCB)	IPaidABribe.com
Control of Corruption	Index of Public Integrity	Közbeszerzési adatok elemzése
Global Corruption Barometer (GCB)	World Bank Enterprise Survey	News-Flow Index of Corruption
Global Integrity Index		
ICRG Corruption Component		

Táblázat forrása: Hlathswayo és mtsai. 2018, 8. oldal

³ A szerzők fordítása. Az eredeti idézet a következő: „[Corruption is] behavior which deviates from the formal duties of a public role because of private-regarding (close family, personal, private clique) pecuniary or status gains; or violates rules against the exercise of certain types of private-regarding influence” (Nye 1967: 417).

⁴ A „kis” és „nagy” korrupció (petty vs. grand corruption) közötti különbségtétel elsősorban az angol nyelvű szakirodalomban elterjedt, ezért az alábbiakban az ezek szinonimájaként használt magyar kifejezéseket: a hétköznapi/utcai-, illetve az intézményi/állami korrupció fogalom párt használjuk.

⁵ Magyar viszonylatban a felülről vezérelt korrupció kockázatainak becslésére Tóth és Hajdu (2016) tett kísérletet a közbeszerzések vizsgálatán keresztül. Emellett Czibere-Gerő-Kovács (2017) próbálta az európai uniós pályázatok, az újraelosztás és az ún. rekombináns redisztribúció mértékét bemutatni az állami vagyon újraszervezési mechanizmusainak összefoglalásával.

A fenti táblázatban szereplő ún. első generációs indikátorok közös sajátossága, hogy a korrupció érzékelését olyan általános, közvetett vélekedéseken keresztül ragadják meg, amelyek nem a válaszadók személyes élményein, vagy más, empirikus adatokon alapulnak. Jellemzően idetartoznak mindazok a szakértői értékelések (CPI) és lakossági (GCB) felmérések, amelyek arra a kérdésre keresik a választ, hogy mennyire súlyos probléma a korrupció egy adott országban. Ezzel szemben a második generációs indikátorok egyrészt közvetlen személyes tapasztalatokat is magukban foglalnak (pl. a Globális Korrupciós Barométer vesztegetésben való részvételre vonatkozó kérdései), illetve olyan, az intézmények teljesítményével kapcsolatos kemény indikátorokat tartalmaznak, mint például a korrupciós bűncselekmények előfordulása a bünygyi statisztikákban. Érdeemes megjegyezni, hogy habár ezen indikátorok empirikus megalapozottsága kétségtelenül magasabb első generációs társaikénál, megbízhatóságuk hasonló problémáktól szenved: a lakossági véleményfelméréseknél az önbevalláson alapuló válaszadás szubjektivitása, míg a bünygyi- és egyéb intézményi adatbázisoknál az adatok korlátozott hozzáférhetősége, a korrupciós cselekmények jellemzően magas látenciája és így a statisztikákban való alulreprezentáltsága jelenthet problémát.

A harmadik generációs, *big data* alapú indikátorok elméletileg mindkét problémát képesek kiküszöbölni, azonban ez csak abban az esetben lehetséges, ha egy adott területről minden releváns adat nyilvánosan hozzáférhető (Hlathswayo és mtsai. 2018). Megjegyzendő azonban, hogy a korrupció közvetlen mérése helyett ezek is leginkább annak kockázatát képesek előrejelezni, így a korábban tárgyalt indexekhez hasonlóan proxinak tekinthetők (Martin 2019, 9. o.) Erre jó példa lehet a közbeszerzési adatok elemzése (pl. Tóth és Hajdú, 2018), ugyanakkor az elérhető adatbázisok hiányosságai ezek hasznosságát is jelentősen korlátozzák. A harmadik generációs indexekkel kapcsolatos további kihívás, hogy az adatok nagy mennyiségének köszönhetően az ilyen típusú elemzések elsősorban korrupciós mintázatok, illetve korrupciós kockázatok azonosítására alkalmasak, azonban az, hogy konkrét korrupciós cselekmény megvalósult-e, csak az egyes esetek mélyebb vizsgálatával állapítható meg. A jelen elemzésben elsősorban az első generációs érzékelési mutatókra koncentrálunk, mivel az itt bemutatott friss adatok is leginkább ezekkel rokoníthatók.

Az ebbe a csoportba tartozó korrupcióérzékelési mérőszámok közül kétségtelenül a Transparency International által 1995-ben kifejlesztett Korrupció Érzékelési Index (CPI) a leginkább elterjedt. Ezt az indexet 12 szervezet 13 felmérése és értékelése⁶ felhasználásával készítik el a Transparency International Berlinben található titkárságának kutatói. A CPI alapjául szolgáló mérőeszközök szakértők és üzletemberek megkérdezésének eredményeként állapítják meg az egyes országokban a közszektor korrupcióját az állami intézményrendszer, a gazdaság és a társadalom fertőzöttsége

⁶ A CPI a következő felmérések és kutatások összesítésén alapul: African Development Bank Governance Ratings, Bertelsmann Foundation Sustainable Governance Indicators, Bertelsmann Foundation Transformation Index, Economist Intelligence Unit Country Risk Ratings, Freedom House Nations in Transit, Global Insight Country Risk Ratings, IMD World Competitiveness Yearbook, Political and Economic Risk Consultancy Asian Intelligence, Political Risk Services International Country Risk Guide, World Bank Country Policy and Institutional Assessment, World Economic Forum Executive Opinion Survey (EOS), World Justice Project Rule of Law Index, Varieties of Democracy (VDEM) Project.

alapján. A Korruptió Érzékelési Index azt mutatja meg, hogy a szakértők és az üzleti vezetők mennyire tartják megbízhatónak a kormányok korruptió elleni politikáit és mennyire gondolják hitelesnek a visszaélések felszámolására irányuló konkrét intézkedéseket. A Transparency International központi titkárságának kutatói a háttérindexek pontszámait 0-tól 100-ig terjedő skálára vetítik, és az alindexek pontszámának átlagából számítják az egyes országok CPI pontszámát. A Korruptió Érzékelési Indexben a 0 a korruptióval leginkább, a 100 a legkevésbé fertőzött országot jelzi. A CPI-felmérés az 1995–2000 közötti években átlagosan 50-80 országot vizsgált, 2001–2005 között a vizsgált országok száma átlagosan 100-130 között alakult, 2006 óta pedig a világ 160-180 országát fedi le.⁷ Magyarország 1995 óta minden évben szerepelt a CPI-felmérésben. Kiemelkedő földrajzi lefedettségének, rendszerességének és a módszertan relatív állandóságának⁸ köszönhetően a CPI mind idő-, mind térbeli összehasonlítások elvégzésére alkalmas, ugyanakkor éppen univerzalitásából adódóan számos módszertani kritika érte. Ezen kritikák leginkább három területre összpontosulnak: 1. a különböző országok és régiók pontszámainak nem összehasonlítható jellegére; 2. a különböző mérőszámok által használt korruptió-fogalmak inkonzisztenciájára; valamint 3. a közvetlen, reprezentatív felmérések hiányára.⁹

A fenti csoportok valamelyikébe sorolható nemzetközi kritikák (pl. Baumann 2017, Heywood 2015, Knack 2006) mellett érdekes módon a CPI egyik friss magyarországi kritikája (Magyar és Madlovics, 2019) éppen azt rója fel a Korruptió Érzékelési Indexnek, hogy csak a korruptió „alulról szerveződő” formáit, vagyis a közszféra magánérdekek általi részleges elfoglalását veszi figyelembe az egyes országok pontszámainak összeállításakor. Habár ennek a jelentésnek nem célja a Korruptió Érzékelési Index módszertanának elemzése, azt érdemes megjegyezni, hogy mivel a CPI alapját képező indikátorok többsége szakértői értékeléseken alapul, ezért ezek inkább makrofolyamatok elit perspektívából történő bemutatására, semmint olyan mikroszintű jelenségek mérésére alkalmasak, mint a hálapénz vagy a rendőrségi korruptió. Magyar és Madlovics kritikája ezért inkább konceptuálisnak tekinthető, ugyanis szerintük a Magyarországon (és a kelet-közép-európai térség más országaiban) megvalósult „bűnöző-” vagy „maffiaállam” eltérő működési logikája miatt az ezekben az országokban megvalósuló korruptió érzékelésének mérésére nem alkalmasak az inkább a szabadpiaci kapitalizmus viszonyaira optimalizált mérőszámok. Utóbbi kritika azonban olyan fogalmi megfontolásokat feltételez, amelyek a CPI módszertanának kialakításában nem tetten érhetők.

Ezen a ponton szintén érdemes megjegyezni, hogy az univerzális indikátorok Magyar és Madlovics (2019) által ajánlott testreszabása éppen az összehasonlíthatóságból származó előnyöket semlegesítené. Az azonban kétségtelen, hogy a Korruptió Érzékelési Index elsősorban a szellemi és gazdasági elitek véleményét tükrözi, amelynek a lakossági perspektíva

⁷ A Korruptió Érzékelési Index (CPI) által vizsgált országok száma 2014-ben 175, 2015-ben 168, 2016-ban 176, 2017 óta pedig minden évben 180 volt, ezáltal a percepció-indexek közül ez biztosítja a legszélesebb körű lefedettséget.

⁸ A Korruptió Érzékelési Index módszertana 2012-ben jelentős mértékben változott, ezért elsősorban az ezt követő évek pontszámai összehasonlíthatóak egymással. A módszertani változások részletes leírása az alábbi címen elérhető: https://www.transparency.org/files/content/pressrelease/2012_CPIUpdatedMethodology_EMBARGO_EN.pdf

⁹ A CPI-t érő kritikák más rendszerezése is lehetséges, így felvethető például a felmérésekben szereplő értékelések szubjektivitása, valamint a más mutatókkal, így például a kormányzati és gazdasági teljesítménnyel mutatott szoros korreláció is (ld.: Martin 2019).

mindenképpen fontos kiegészítése. Az alábbiakban éppen ezért a lakossági érzékelésre vonatkozó legfontosabb mérőszámokat összegezzük. Utóbbiak különösen annak fényében relevánsak, hogy a vonatkozó szakértői értékeléseken alapuló indikátorok a közszféra korrupcióját illetően jelentős romlást tártak fel az elmúlt években (ld. Transparency International Magyarország 2018, 2019, 2020), azonban arra vonatkozóan kevés információval szolgálnak, hogy ezek az értékelések a találkoznak-e a korrupció lakossági érzékelésével.

2. A lakossági korrupcióérzékelés rendelkezésre álló adatai

A Korrupció Érzékelési Index tagadhatatlan dominanciája ellenére a korrupció lakossági érzékeléséről is rendszeresen készülnek felmérések, melyek közül az egyik leggyakrabban hivatkozott a szintén a Transparency International által készített Globális Korrupciós Barométer (Global Corruption Barometer, GCB). A GCB egy rendszeresen ismétlődő, reprezentatív lakossági mintán készülő felmérés. A legutóbbi, 2016-os¹⁰ GCB elsősorban a vesztegetés témájával foglalkozott, ezért eredményei közvetlenül nem összevethetőek az ebben a jelentésben ismertetett kutatás adataival, ugyanakkor a hétköznapi korrupció egyes megvalósulási formáival kapcsolatos lakossági érzékeléseknek jó indikációját adják.

A 2016-os Globális Korrupciós Barométer összesen 42 európai és közép-ázsiai országra terjedt ki, ezek közül 23 európai uniós tagállam szerepelt a vizsgálatban. A felmérés Magyarországon 1500 fős reprezentatív mintán készült. Eredményei közül kiemelést érdemel, hogy 2016-ban a magyar lakosság többsége (57 százaléka) úgy érzékelte, hogy romlott Magyarország korrupciós helyzete a lekérdezést megelőző négy évben, a kormány pedig a válaszadók szinte megegyező aránya (56 százaléka) szerint nem tett eleget a korrupció megfékezéséért (Transparency International Magyarország, 2016a). Ugyanakkor az országot sújtó problémák között csak a hatodik legfontosabbként értékelték a korrupciót (a válaszadók 28 százaléka említette), a prioritási listát ekkor toronymagasan az egészségügy problémái és a munkanélküliség vezették (ld. az 1. ábrán).

A prioritási sorrend azonban komoly változáson ment keresztül 2019-re: a European Council on Foreign Relations (ECFR) 2019 áprilisában közzétett felmérése (Krastev és mtsai., 2019) szerint a kelet-közép-európai régió polgárai jelentősen nagyobb arányban tartottak a korrupció által jelentett kihívásoktól, mint például a bevándorlástól. Ennél is érdekesebb azonban, hogy az ECFR felmérése keretében végzett magyarországi 4000 fős reprezentatív kutatás válaszadói az egészségügyet és a korrupciót szinte azonos (körülbelül 38 százalékos) arányban jelölték meg az ország előtt álló két legfontosabb kihívás egyikeként. Ráadásul amikor nem más problémákhoz képest, hanem önmagában azt kellett eldönteni, hogy jelentős probléma-e Magyarországon a korrupció, a válaszadók már több mint 70 százaléka felelt igennel (ibid.).

¹⁰ A Globális Korrupciós Barométer következő kiadásának megjelenése 2020-ban várható.

1. ábra – A korrupció problémaként való érzékelése Magyarországon a 2016-os Globális Korrupciós Barométer eredményei szerint

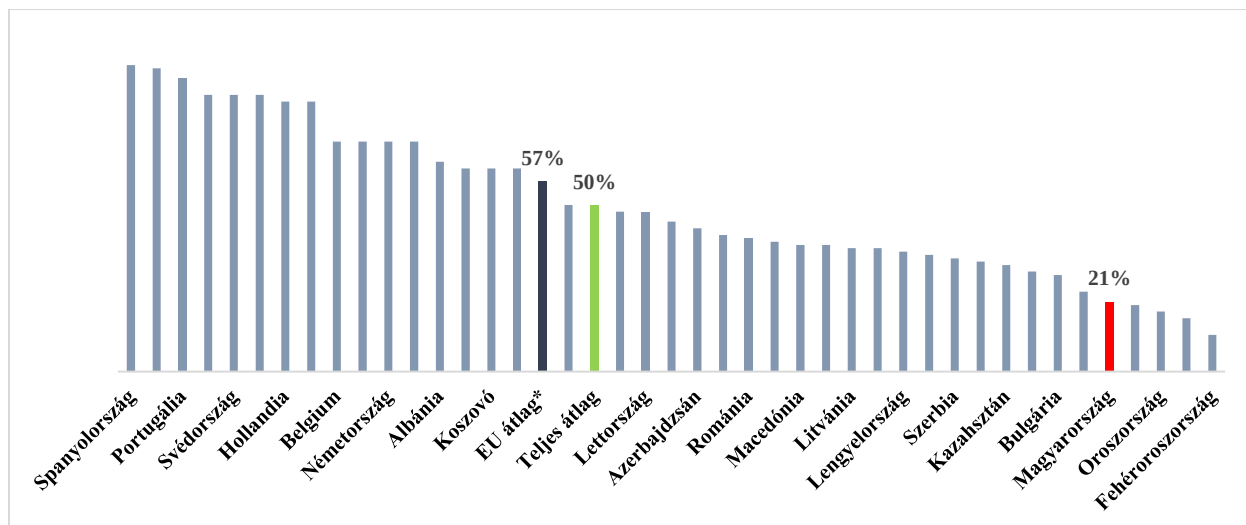

Forrás: Globális Korrupciós Barométer 2016, a Transparency International Magyarország elemzése

Habár a fenti hivatkozott Globális Korrupciós Barométer felmérés nem tartalmazott közvetlenül a korrupció erkölcsi elfogadhatóságára vonatkozó kérdést, érdemes kiemelni ennek a kutatásnak néhány olyan megállapítását, amelyek közvetett információval szolgálnak a korrupciós cselekmények elfogadottságát illetően. Ezek közül is különösen beszédes az arra a kérdésre adott válaszok megoszlása, hogy mennyien jelentenék a hatóságoknak, ha valamilyen korrupciós cselekményt tapasztalnának a környezetükben (ld. 2. ábra). A 2016-os GCB tanúsága szerint a magyarok mindössze 21 százaléka értesítené a hatóságokat, ha korrupciót tapasztalna. Ennél is aggasztóbb, hogy a válaszadók 23 százaléka a bejelentés esetleges következményei iránti félelemből maradna tétlen, míg további 20 százalék szerint a bejelentés hatására semmi nem történne (Transparency International Magyarország 2016a).

Ezzel összeesengenek az Eurobarometer kifejezetten a korrupció kérdéskörével foglalkozó 2017-es felmérésnek (Eurobarometer 2017) az eredményei. Utóbbi, 1038 fős mintán végzett reprezentatív lakossági felmérés szerint a magyar válaszadók mindössze 35 százaléka tartotta elfogadhatatlannak a korrupció különböző formáit, amely Lettország (34 százalék) után a második legalacsonyabb arány volt az EU tagállamai között, jelentősen elmaradva a 70 százalékos uniós átlagtól. Szintén rendkívül magas, 86 százalékos volt Magyarországon azok aránya, akik úgy vélték, hogy a korrupció széleskörben elterjedt jelenség az országban, míg arra a kérdésre, hogy az elmúlt három évben nőtt-e a korrupció mértéke, 56 százalék válaszolt igennel, ami a harmadik legmagasabb arányt képviselte az Európai Unióban (ibid.).

2. ábra – A korrupciós bűncselekmények jelentésére irányuló hajlandóság

*A fenti ábrán szereplő EU átlag a Globális Korrupciós Barométer 2016-os kiadásában szereplő 23 EU-tagállam pontszámainak átlaga

Forrás: Globális Korrupciós Barométer 2016, a Transparency International Magyarország elemzése

A fenti eredményekből csak közvetett módon vonhatóak le következtetések a korrupcióval kapcsolatos morális attitűdökkel kapcsolatban, azonban ezek alapján valószínűsíthető, hogy 2016-hoz képest többen tartják úgy, hogy a korrupció súlyos probléma Magyarországon és növekszik azoknak is az aránya, akik a kormány korrupcióval szembeni intézkedéseit elégtelennek tartják, ez az erkölcsi ítélet viszont az intézményekbe vetett bizalom alacsony szintje és a megtorlástól való félelem miatt továbbra sem eredményez konkrét fellépést (a korrupció bejelentését). A lent bemutatott adatok segítenek annak megértésében, hogy vajon különböznek-e ezek a percepciók a hétköznapi és a rendszerszintű korrupció esetében, valamint, hogy milyen demográfiai változók és egyéb attitűdök befolyásolják ezeket.

3. Korrupcióérzékelés a lakosság körében: lehetséges magyarázó tényezők

Az alábbiakban a fent vázolt összefüggésekre vonatkozó, a szakirodalomban meghatározó elméletekből levezethető várakozásainkat fogalmazzuk meg. A korrupció érzékelését várakozásaink és a szakirodalom vonatkozó megállapításai (lásd pl. Hakhverdian és Mayne 2012) szerint leginkább ugyanazok a demográfiai jellemzők és attitűdök befolyásolják, amelyek egyben a politikai részvételre és az intézményekbe vetett bizalomra is hatással vannak. Így elsősorban a politikai részvétel erőforrás-alapú modelljét (Verba és mtsai. 1978, 1995) alapul véve feltételezhetjük, hogy a választási részvételen túlmutató közéleti aktivitást elsősorban olyan

demográfiai tényezők határozzák meg, mint a legmagasabb iskolai végzettség, illetve az ezzel szorosan összefüggő foglalkoztatási státusz, a rendelkezésre álló szabadidő mennyisége és a médiafogyasztási szokások, vagyis azok az erőforrások, amelyek a közügyekben való tájékozódást segítik. Bár nem rendelkezünk saját mérésekkel ezen változók mindegyikére, azt feltételezzük, hogy a fentiek közül a Társadalomtudományi Kutatóközpont felmérése által is mért legmagasabb képzettség pozitívan befolyásolja a korrupció észlelését, tehát a magasabb iskolázottságú válaszadók nagyobb arányban fogják súlyos problémaként érzékelni azt.

Másrészt, figyelembe véve a magyar politikai rendszer polarizáltságát (Enyedi 2016) és a korrupciós tematika jelenlétét a mindennapi közéleti hírekben, azt is feltételezzük, hogy a pártpreferenciák erősen befolyásolják a korrupció érzékelését. Különösen érvényes ez a várakozás az állami/rendszerszintű korrupció érzékelésével szemben, mivel az erősen bipoláris politikai logika mentén az állami intézmények által elkövetett visszaéléseket a választópolgárok többsége feltételezhetően az aktuálisan kormányzó pártokkal azonosítja, vélekedésüket pedig elsősorban az utóbbiak iránt érzett szimpátia/antipátia befolyásolja. A fenti várakozásainkat az alábbi két hipotézisben összegezzük.

Hipotézis 1: A magasabb iskolai végzettséggel rendelkező válaszadók körében magasabb a korrupció hétköznapi és rendszerszintű formáinak észlelése, valamint ezek elutasítása is.

Hipotézis 2: Az állami/rendszerszintű korrupció érzékelését és elutasítását elsősorban a válaszadók pártpreferenciája befolyásolja.

Érdemes megjegyezni, hogy mivel az iskolai végzettség jellemzően más attitűdöknek, így például a politikai aktivitásnak is fontos magyarázó tényezője (Armington és Schädel 2015), ezért arra számíthatunk, hogy az iskolai végzettség által befolyásolt attitűdök szintén korrelálnak a korrupció érzékelésének szintjével, de ezek ok-okozati eredője minden esetben az oktatás lesz (Schäfer 2012). Az alábbiakban a Társadalomtudományi Kutatóközpont 2017-es és 2018-as panelfelméréseinek vonatkozó adataival teszteljük a fenti hipotézisek érvényességét.

4. Módszerek és adatok

Elemzésünk két, a Társadalomtudományi Kutatóközpont készített reprezentatív, kérdőíves vizsgálat eredményein alapul. Az első adatfelvétel 2017 tavaszán (2000 fő), a második 2018 őszén (2700 fő) zajlott.¹¹ A felmérések elsősorban nem a korrupcióval kapcsolatos attitűdök vizsgálatára irányultak, hanem a társadalmi integráció feltérképezésére. Ennek keretében vizsgálták a normakövetés dimenzióit és azt is, hogy a közbeszédben az ország számára veszélyként vagy kihívásként megjelenő tényezők közül a válaszadók melyeket sorolnak a legjelentősebb problémák közé (ld. Kovács és mtsai., 2016; Szabó és Gerő, 2019). A kérdőívben azonban szerepelt néhány

¹¹ A 2017-es adatok felvételét az „Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban (NKFIH-108836)” című projekt támogatta, míg a 2018-as adatfelvételre a Társadalomtudományi Kutatóközpont Mobilitási Kutatási Centrum kutatása keretében került sor.

olyan kérdés is, amelyek, korlátozott mértékben ugyan, de lehetővé teszik a korrupcióval kapcsolatos vélekedések, percepciók vizsgálatát.

Ezek a változók egyrészt a korrupció elfogadottságát, másrészt a korrupció mint a közösség, a nemzet, az ország egészét fenyegető veszélyt vizsgálják meg.

A korrupció egyéni szintű elfogadottságát a normakövetésre vonatkozó két kérdéssel vizsgáltuk. Mind a kettő esetében azt kértük a válaszadóktól, hogy egy 0-tól 10-ig terjedő skálán mondják meg, mennyire tartják megengedhetőnek,

- pénzt adni a rendőrnek, hogy elkerüljék a büntetést, illetve,
- nem kérni számlát, hogy kevesebbet kelljen fizetniük?

Ebből a két kérdésből egyszerű átlagolással egy összevont változót készítettünk, amelyet az alábbi elemzésekben a hétköznapi korrupció érzékelésének indikátoraként használunk.

A második indikátor a korrupció mint a közösséget fenyegető veszély észlelésére vonatkozik. Ezt egyetlen kérdéssel mértük: Megkérdeztük a válaszadókat, hogy összesen 10 válaszlehetőség közül válasszák ki azt a maximum három „veszélyt”, amely a leginkább fenyegeti Magyarországot a kérdéses időszakában. Itt azt vizsgáljuk meg, hogy az „állami szintű korrupció” milyen arányban került be a kiválasztott veszélyek közé.¹²

Mivel ebben a jelentésben leginkább arra vagyunk kíváncsiak, hogy a korrupció elfogadottsága és észlelése milyen tényezőkkel függ össze, így elsősorban azt vizsgáljuk meg, hogy a két korrupciós változó hogyan függ össze szocio-demográfiai és a politikai értékrendre vonatkozó kérdésekkel.

Míg a szocio-demográfiai kérdések esetén a nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus¹³ és a szubjektív anyagi helyzet¹⁴ változóit használjuk, addig a politikai értékrend esetén a demokráciával mint rendszerrel¹⁵, illetve a jelenlegi, magyarországi demokráciával való

¹² A pontos kérdés így hangzott: Mit gondol, ma mi jelenti a legnagyobb veszélyt Magyarország számára? (Válassza ki a legfontosabbat, majd a következő két fontosat). A kérdezettek 10 válaszlehetőség közül választhattak.

¹³ A nem (férfi/nő), az iskolai végzettség (legfeljebb nyolc általános/szakma/érettségi/diploma), az életkor (18-39/40-59/60+), településtípus (Budapest/megyeszékhely/város/község)

¹⁴ Az anyagi helyzet mérését egy, a szubjektív jövedelmi helyzetre vonatkozó kérdéssel vizsgáltuk: Véleménye szerint, hogyan tudja fedezni az Ön háztartása a szokásos kiadásokat? (Nehezen/Kisebb nehézségek árán/viszonylag könnyen/könnyen)

¹⁵ A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb az Ön véleményéhez? 1. a Demokrácia minden más politikai rendszernél jobb, 2. bizonyos körülmények között a diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer, 3. az Önhöz hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik.

elégedettség¹⁶, a jobboldali-baloldali skálán elfoglalt pozíció¹⁷, az intézményekbe vetett bizalom,¹⁸ a politikai részvétel jellege¹⁹ és a pártpreferencia²⁰ szerepelt a vizsgált háttérváltozók között.²¹

4.1. A hétköznapi korrupció elfogadottsága

Elsőként a két tényező, azaz a korrupció elfogadottsága és észlelése mértékét mutatjuk be a vizsgált két évben.

A 3. ábrán a korrupció elfogadottságának alakulását látjuk a 2017-es és 2018-as adatokon, a két változót külön vizsgálva. Az adatokból egyértelműen kiderül, hogy a válaszadók mind a számla kérésének elmulasztását, mind a rendőr megvesztegetésének kísérletét alapvetően elutasítják. A két év adatai közötti eltérés nem jelentős, külön-külön és összességében sem. A hétköznapi korrupció két megnyilvánulási formájának értékeléseit összevetve azonban szembevetődik, hogy a rendőrök megvesztegetése jóval kevésbé elfogadható magatartás (2017: 1.19; 2018: 1.69) a válaszadók szerint, mint a számlaadás elmulasztása, amelynek elfogadottsága ennél fél-egy ponttal magasabb a 11-fokú skálán (2017: 2.04; 2018: 2.22).

Szintén érdemes megjegyezni, hogy mindkét hétköznapi korrupciós forma elfogadottsága – enyhén ugyan, de – emelkedett, ami a várakozásainkkal ellentétes. Feltételezhetjük, hogy a változás hátterében a 2018-as országgyűlési választási kampány áll, amelynek során elsősorban országos jelentőségű, ismert politikusok részvételével zajló korrupciós cselekmények foglalkoztatták a közvéleményt, így a kampány során megemelkedett ingerküszöbnek köszönhetően a hétköznapi korrupcióval szemben némileg megengedőbbé váltak. Ezen feltételezés helytállóságának ellenőrzéséhez azonban nem állnak rendelkezésünkre megfelelő adatok. Mindenesetre kijelenthető, hogy a hétköznapi korrupció elítélésében bekövetkezett

¹⁶ Mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon? (Egyáltalán nem elégedett/nem igazán elégedett/többé-kevésbé elégedett/teljes mértékben elégedett)

¹⁷ Kérem, jellemezze Önmagát a tulajdonság-párok segítségével! (1 baloldali – 7 jobboldali)

¹⁸ Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben, A „0” azt jelenti, hogy Ön egyáltalán nem bízik az adott intézményben, a „10” pedig azt jelenti, hogy teljesen megbízik benne: A magyar országgyűlésben/a magyar jogrendszerben/a rendőrségben/a politikusokban. A négy kérdésből a kérdésekre adott válaszok átlagával összevont változót készítettünk, és ezt vonjuk be az elemzésbe.

¹⁹ A politikai részvételt egy három kategóriás változóval vizsgáltuk, ahol az első kategóriába kerültek azok, akik nem vesznek részt semmilyen politikai cselekvésben (nem szavaznak és más tevékenységet sem végeznek). Őket passzívoknak neveztük el. A második kategóriába a csak szavazók kerültek, míg a harmadik kategóriában azok szerepelnek, akik a szavazás mellett más politikai aktivitást is kifejtnek, például tüntetéseken vesznek részt. (Bővebben lsd. Szabó és Gerő 2019)

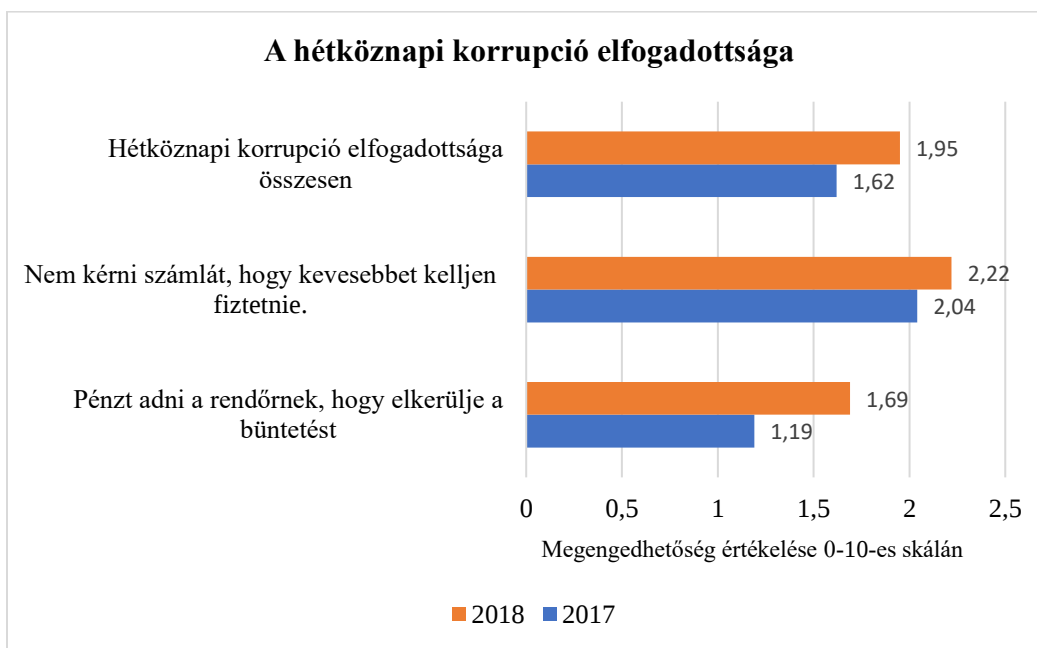
²⁰ Ha most vasárnap lennének a választások, Ön kire szavazna? A válaszokat az áttekinthetőség kedvéért a következő kategóriákba vontuk össze: Fidesz-KDNP/Baloldali ellenzék (MSZP-DK-P), JOBBIK, Momentum és egyéb pártok, nem választ pártot vagy nem megy el szavazni.

²¹ Az összefüggéseket egyszerű keresztábra elemzéssel és varianciánálizissel vizsgáljuk meg, és alapvetően azokat szerepeltetjük, ahol $p < 0,05$ szignifikanciaszint melletti összefüggéseket találunk.

változások nem számottevőek, a rendőri korrupció elutasítottsága pedig konzisztensen magasabb, mint a számlaadás elmulasztásán keresztül megvalósuló adókerülése.

3. ábra – Kérem, mondja meg a következő állításokról, hogy azokat mindig megengedhetőnek tartja-e.

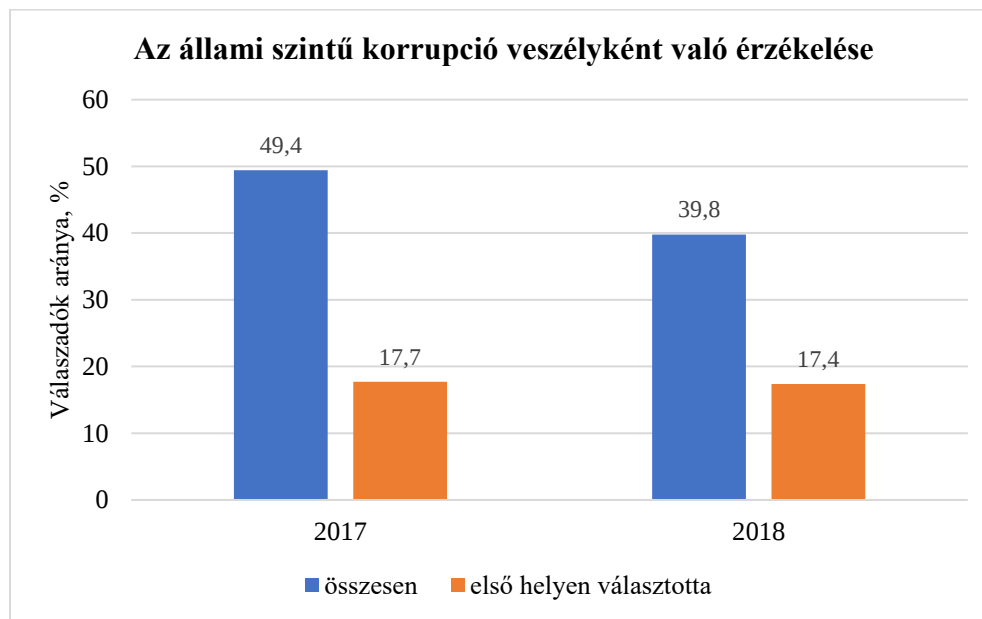
(11 fokú skála átlaga, ahol 0=soha nem megengedhető, 10=mindig megengedhető)

4.2. Az állami szintű korrupció veszélyként való érzékelése

A jelentésben tárgyalt másik független változót, a veszélyészlelést tekintve 2017-ben a válaszadók közel fele, 2018-ban 40%-a tartotta úgy, hogy az állami szintű korrupció az egyik legnagyobb veszély Magyarország számára. Ez alapvetően összeecsenghet a korrupció elutasítottságával, de a nagyjából 10%-os csökkenés arra utalhat, hogy a korrupció szintjének megítélése viszonylag gyorsan változhat (ld. 4. ábra).

4. ábra – Ön szerint mi jelenti ma a legnagyobb veszélyt Magyarország számára? – Az állami szintű korrupció. (Összesen, és azok aránya, akik az első helyen választották, a válaszadók arányában, 2017-ben és 2018-ban)

Habár előbbi csökkenés a 2018-as országgyűlési választási kampány fényében némileg meglepő, érdemes hozzátenni, hogy az ország közvéleményét foglalkoztató legfontosabb korrupciós ügyek közül több ügyben is jelentős előrelépésre került sor 2017-ben, míg 2018-ban ugyanezen ügyekben csak kisebb jelentőségű fejlemények történtek. Így 2017-ben került nyilvánosságra az Európai Unió Csalás Elleni Hivatalának (OLAF) a 4-es metróberuházással kapcsolatos jelentése (OLAF 2017), ebben az évben döntöttek az államnak milliárdos veszteséget okozó letelepedési államkötvényprogram leállításáról (Költségvetési Felelősségi Intézet – Transparency International Magyarország 2018), valamint ekkor döntött a Kúria a látványcsapatsportok számára történő társasági adófelajánlások (a „taopénzek”) nyilvánosságra hozásáról is (Transparency International Magyarország 2018). Ezzel szemben a 2018-ban napvilágra került ügyek némelyike ugyan vezető politikusokat is érintett, de éppen ezért sokkal perszonalizáltabbak és/vagy lokálisabbak voltak, így a közvélemény vélhetőleg kevésbé azonosította őket az „állami szintű” korrupció megnyilvánulásaiént. Habár a csökkenés oka az adatok alapján nem azonosítható, a kérdésfeltevés módja azonban arra lehetőséget ad, hogy azonosítsuk azok arányát, akik az első helyen jelölték meg a korrupciót, mint veszélyt. Ez az arány meglepő állandóságot mutat, mind a két évben a válaszadók mintegy 17-18 százaléka tartotta a legfontosabb veszélynek a korrupciót.

Annak ellenére, hogy az állami szintű korruptió észlelése magasnak tűnik, a hétköznapi korruptió elutasítása pedig erős, a két tényező között nincs összefüggés.²² Ezt jól szemlélteti a 2. táblázat. Azok, akik veszélyként jelölték meg az állami szintű korruptiót (akár első, akár második vagy harmadik helyen), nem elutasítóbbak a hétköznapi korruptióval szemben, mint azok, akik szerint ma Magyarországon az állami szintű korruptió nincs a legjelentősebb veszélyek között. Ez az eredmény előrevetíti, hogy a korruptió e két formájának észlelését és elfogadottságát alapvetően más tényezők befolyásolják, melyekre a későbbiekben részletesen kitérünk.

2. táblázat – A korruptió elutasítása és a korruptió mint veszély összefüggése (2018)

Állami szintű korruptió veszélyként való észlelése	A hétköznapi korruptió elfogadottságának átlaga az adott csoporton belül (0-10)	Elemszám	Válaszadók arányában (%)
Első helyen jelölte	1,9	462	17,7
Második vagy harmadik helyen jelölte	1,8	586	22,4
Nem jelölte	2	1565	59,9
Összesen	2	2613	100

5. Összefüggések a társadalmi-gazdasági háttérrel

Ha megvizsgáljuk a két tényező összefüggéseit a társadalmi-gazdaság háttér néhány alapvető változójával, akkor gyökeresen eltérő képet találunk. Míg a hétköznapi korruptió elutasításának mértéke – ha gyengén is – de több ilyen tényezővel is összefüggést mutat, addig az állami szintű korruptió veszélyként való észlelése és a szocio-demográfiai, vagy gazdasági háttér változói között egyáltalán nincs összefüggés. Az alábbiakban előbb a hétköznapi-, majd az állami szintű korruptió összefüggéseit vizsgáljuk különböző társadalmi-gazdasági háttérváltozókkal, illetve a politikai preferenciákkal.

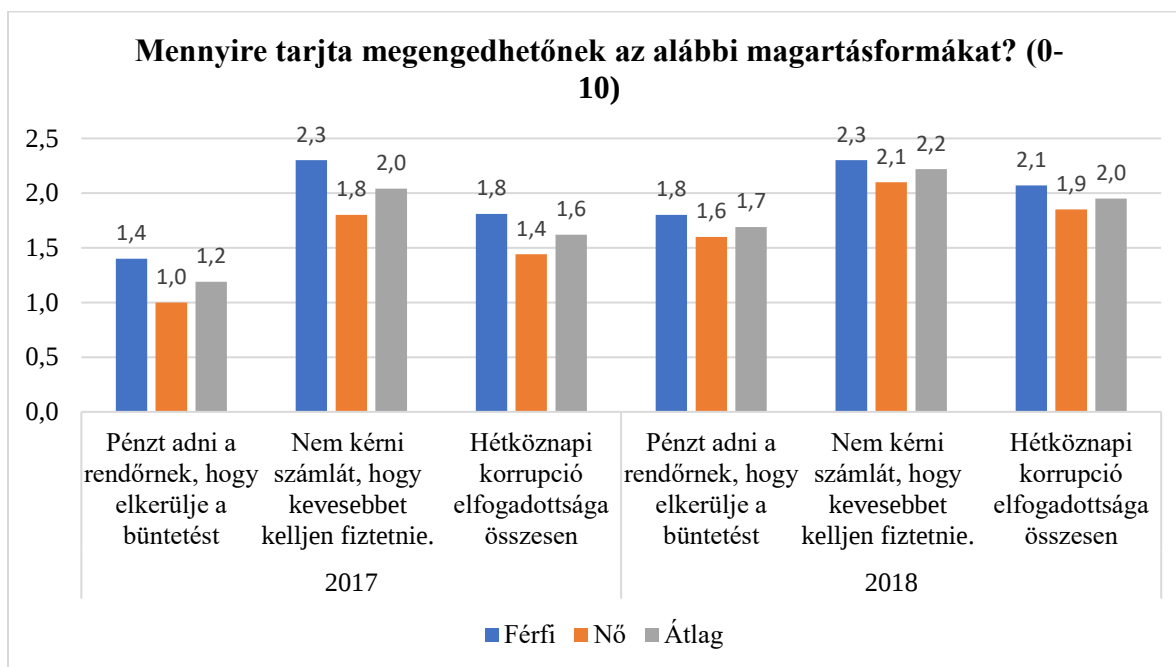
5.1. A hétköznapi korruptió társadalmi meghatározói

Amennyiben a hétköznapi korruptió elfogadását befolyásoló társadalmi tényezőket vizsgáljuk, az alapvető szocio-demográfiai változók közül a nem és az életkor hatása stabilan egy irányba mutat mind a két év adatai alapján.²³ A nők és az idősebbek (60 felettiek) valamivel jobban elutasítják a hétköznapi korruptiót, míg a férfiak és a fiatalabbak valamivel megengedőbbek azzal szemben (ld. 5-6. ábra).

²² A korreláció 2017-ben ugyan szignifikáns ($p=0,023$), de az összefüggés gyenge ($-0,052$). 2018-ban az összefüggés nem szignifikáns ($p=0,142$).

²³ Mind a három tényező a $p<0,5$ szinten szignifikáns összefüggést mutat a hétköznapi korruptió megítélésével.

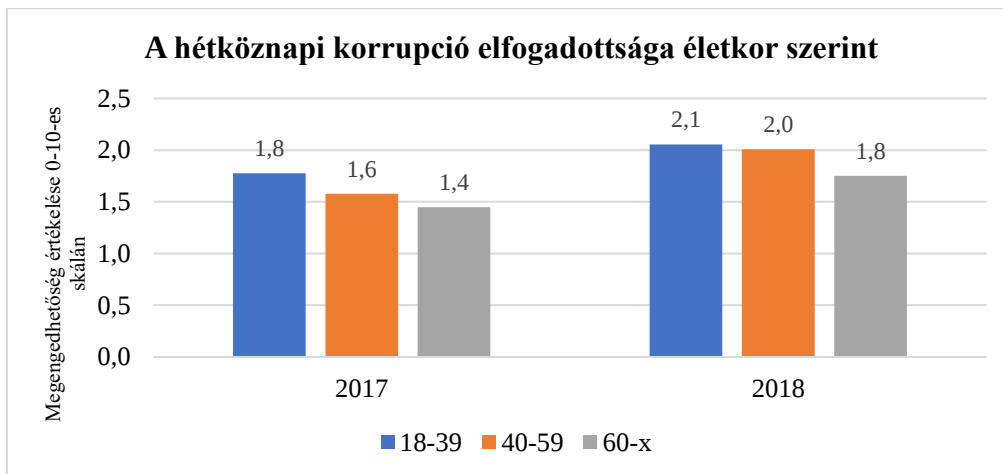
5. ábra – A nem és a korrupció megítélésének összefüggése 2017-2018

A hétköznapi korrupció elfogadottságát valószínűleg befolyásolja, hogy milyen gyakran találkozunk olyan helyzettel, amiben az előfordulhat. A férfiak gyakrabban kerülhetnek ilyen helyzetbe, hiszen ők magasabb arányban dolgoznak olyan szakmákban, ahol a leginkább elképzelhető a számla nélküli munkavégzés. A nők vesztegetésben való részvételével kapcsolatos korábbi kutatási eredményeknek (Transparency International 2013²⁴, Swamy és mtsai. 2001) megfelelően a férfiak az itt közölt adatok szerint is megengedőbbek a hétköznapi korrupció mindkét, általunk mért formájával szemben (ld. 5. ábra). A korcsoportok közötti különbségek, habár nem jelentősek (ld. 6. ábra), ellentmondanak a társadalmi modernizáció elméletéből (Inglehart 1990, Inglehart és Welzel 2010) levezethető várakozásainknak, miszerint a fiatalok hasonló kérdésekben progresszívebb álláspontot képviselnek.

²⁴ A 2013-as Globális Korrupciós Barométer (GCB) Magyarországon nem tárt fel jelentős különbségeket a két nem vesztegetési hajlandósága között: a férfi és a női válaszadók egyaránt 12 százaléka nyilatkozott úgy, hogy fizetett kenőpénzt valamilyen közszolgáltatásért. A 2016-os GCB nem tartalmazott erre vonatkozó kérdést.

6. ábra – Az életkor és a hétköznapi korrupció elutasításának összefüggései, 2017-2018, korcsoportonkénti átlag

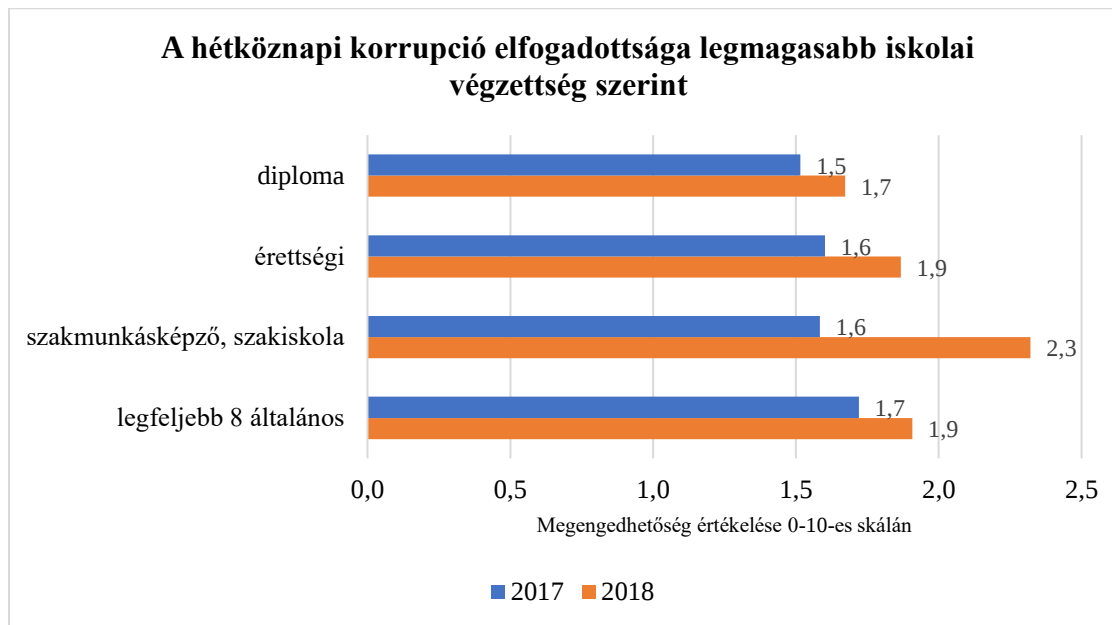

Az iskolai végzettség és a településtípus a korrupció különböző formáinak érzékelésére gyakorolt hatása nem ennyire egyértelmű a két felmérés adatai alapján. Az iskolai végzettség esetében a 2017-es adatok alapján nem, ellenben a 2018-as adatok alapján szignifikáns összefüggésekkel találkozunk (ld. 7. ábra). A 2018-as eredmények abban az értelemben logikusnak tűnnek, hogy a szakmával rendelkezők érintettek a leginkább olyan tevékenységekben, amelyekben a számlaadás vagy annak elmaradása jelentős bevételkülönbséget (vagy piaci előnyt) eredményez. 2018-ban a magasabb végzettségűek elutasítóbbak voltak a hétköznapi korrupcióval szemben, mint az alacsonyabb végzettségű csoportok tagjai, amely szintén az elméleti várakozásainknak megfelelő eredmény.

A településtípus esetében fordított a helyzet (ld. 3. táblázat): 2017-ben találunk szignifikáns összefüggéseket, 2018-ban nem. Annyiban mégis konzisztensnek tűnnek az eredmények, hogy az átlagok hasonló irányban változnak, azaz a budapestiek némileg kevésbé elfogadóak a hétköznapi korrupció formáival szemben, mint a többi településtípus valamelyikében lakó válaszadók.²⁵ Habár kifejezetten arra vonatkozó hipotézisekkel nem rendelkezünk, hogy a településtípus hogyan befolyásolja a hétköznapi korrupció elutasítását, ez az eredmény koherens a társadalmi modernizáció elméletek azon feltevésével, miszerint az urbanizált területek lakói politikailag aktívabbak, jobban informáltak, egyszersmind az átlagnál kritikusabb hozzáállást tanúsítanak egyes meghatározó közéleti kérdésekben (Inglehart 1990, Inglehart és Welzel 2010, Norris 2011).

²⁵ Erre utal az is, hogy amennyiben a 2018-as adatokat csupán két kategóriában vizsgáljuk, azaz a fővárost hasonlítjuk össze a többi településtípussal, a szignifikanciaszint is jelentősen javul (0,052).

7. ábra – Az iskolai végzettség és a hétköznapi korrupció megítélésének összefüggései, 2017-2018

3. táblázat – A településtípus és a korrupció elfogadottságának összefüggései

Településtípus	2017		2018	
	A hétköznapi korrupció elfogadottságának átlaga az adott csoporton belül (0-10)	Elemsszám	A hétköznapi korrupció elfogadottságának átlaga az adott csoporton belül (0-10)	Elemsszám
Budapest	1,42	353	1,73	468
Megyeszékhely	1,60	352	2,11	438
Város	1,83	679	1,99	933
Község	1,50	569	1,95	773
Összesen	1,62	1954	1,95	2613

Az anyagi helyzetet ebben a jelentésben egy szubjektív, a kiadások fedezésének nehézségeire vonatkozó kérdéssel mérjük. Ennek egyrészt az az oka, hogy a konkrét anyagi helyzetre, jövedelemre vonatkozó kérdések esetén nagyon magas a válaszmegtagadási arány, másrészt a konkrét anyagi helyzetenél fontosabb lehet az anyagi nehézségek megélése.

A hétköznapi korrupció elutasítása és a szubjektív anyagi helyzet a 2017-es adatok alapján nem, a 2018-as adatok alapján viszont összefügg egymással. 2018-ban egyértelmű a helyzet: minél kevesebb nehézség adódik a szokásos kiadások fedezése körül, annál kevésbé elfogadóak a válaszadók a korrupcióval szemben. Ez az eredmény egybevág azzal a fent taglalt összefüggéssel, miszerint a szakiskolai végzettséggel rendelkező, jellemzően alacsonyabb keresetű válaszadók

megengedőbbek a számlaadás mellőzésével szemben, amely egyben a bevételeik növelésének egyik lehetséges módja, míg a magasabb végzettségű és keresetű válaszadóknál ez a motiváció nincs jelen.

4. táblázat – Az anyagi boldogulás és a korrupció elfogadottságának összefüggései

	2017		2018	
Véleménye szerint, hogyan tudja fedezni az Ön háztartása a szokásos kiadásokat?	A hétköznapi korrupció elfogadottságának átlaga az adott csoporton belül (0-10)	Elemszám	A hétköznapi korrupció elfogadottságának átlaga az adott csoporton belül (0-10)	Elemszám
Nehezen	1,68	575	2,1	456
Kisebb nehézségek árán	1,63	860	1,8	986
Viszonylag könnyen	1,55	438	1,9	776
Könnyen	1,26	72	1,6	300
Összesen	1,61	1946	1,9	2518

5.2. Az állami szintű korrupció társadalmi meghatározói

Ami az állami szintű korrupciót illeti, a szocio-demográfiai változók közül 2017-ben az iskolai végzettség, a nem és a településtípus, míg 2018-ban a településtípus és a kor mutatnak összefüggést a jelenség veszélyként való azonosításával. A 2017-es adatok szerint a férfiak és a magasabb végzettségűek nagyobb eséllyel jelölték meg az állami szintű korrupciót a legfontosabb veszélyek között (ld. függelék). 2018-ra ezek a különbségek eltűnnek, de egy gyenge összefüggés megjelenik a kor és a korrupció észlelése között. E szerint a 40-59 éves korosztály tagjai nagyobb eséllyel jelölték meg az állami szintű korrupciót a legfontosabb veszélyek egyikeként.

A településtípus az egyetlen tényező, amely az adatok szerint mind a két évben összefüggött az állami szintű korrupció veszélyként való észlelésével. Ugyanakkor míg 2017-ben általában a városok és községek közötti különbségek tűnnek fontosnak, hiszen a fővárosban, megyeszékhelyeken és kisebb városokban élők egyaránt 50-55%-ban tartották az egyik legfontosabb veszélynek az állami szintű korrupciót, szemben a községekben megfigyelt 43%-os aránnyal, addig 2018-ra már egyértelműen a kisebb városokban élők között gyakoribb ez a választás (45% versus 36-37%), míg a másik két város-típus és a községek közötti különbségek kisimulnak. Ez azt jelenti, hogy a korrupció súlyos veszélyként való azonosítása a fővárosban és a megyeszékhelyeken csökken a legnagyobb arányban a két adatfelvétel között eltelt időszakban (ld. – 5. táblázat).

5. táblázat – Az állami szintű korrupció veszélyként való észlelése településtípus szerint

Településtípus		2017	2018	Összesen
Budapest	Válaszadók száma	188	180	488
	Válaszadók aránya*	52,4%	36,9%	100,0%
Megyeszékhely	Válaszadók száma	197	171	462
	Válaszadók aránya	55,0%	37,0%	100,0%
Város	Válaszadók száma	355	436	957
	Válaszadók aránya	50,7%	45,6%	100,0%
Község	Válaszadók száma	248	288	794
	Válaszadók aránya	42,6%	36,3%	100,0%
Total	Válaszadók száma	988	1075	2701
	Válaszadók aránya	49,4%	39,8%	100,0%

*A korrupciót mint a Magyarországot fenyegető legfőbb három veszély egyikét megjelölő válaszadók százalékos aránya

6. Korrupció és politika

Habár az előző alfejezetben ismertetettek szerint az állami szintű korrupció észlelése és a társadalmi-gazdasági háttér között feltárhatóak bizonyos összefüggések, ezek csak a településtípus esetében jelentek meg konzisztensen mindkét év adataiban, míg az életkor és a nem esetében nem találunk ilyen egyértelmű mintázatot. Ezen összefüggések hiányát vagy relatív gyengeségét az magyarázhatja, hogy ellentétben a hétköznapi korrupció elutasításával, az állami szintű korrupció veszélyként való észlelése elsősorban politikai értékrendtől, pontosabban a pártpreferenciától függ. Azaz, míg a korrupció elutasítása egy általános norma, amit jellemzően a szocializációs folyamatokon keresztül sajátítunk el, addig az, hogy az állami szintű korrupciót mennyire észlelik jelentős veszélyként a válaszadók, nagyban függ a médiafogyasztási szokásoktól és attól, hogy a politikai-gazdasági folyamatok milyen keretezését fogadják el.

Ebben a fejezetben ezért a politikával kapcsolatos tényezők: az intézményi bizalom, a demokrácia, mint rendszer megítélése és a jelenlegi, magyarországi demokráciával való elégedettség, a jobboldali-baloldali skálán elfoglalt hely, a politikai részvétel formái és a pártpreferencia a hétköznapi korrupció elutasításával és az állami szintű korrupció veszélyként való megjelölésével fennálló kapcsolatát vizsgáljuk meg.

6.1. A hétköznapi korrupció érzékelése a politikai attitűdök függvényében

Habár feltételezéseink szerint a politikai változók elsősorban az állami szintű korrupció észlelését befolyásolják, bár kisebb mértékben, de a hétköznapi korrupció elutasítására is hatással lehetnek. Ezzel összhangban, a hétköznapi korrupció elutasítása a fenti tényezők közül egyedül az intézményi bizalommal nem mutat semmilyen összefüggést, egyik évben sem, a bal-jobb skálán elfoglalt pozícióval pedig csupán 2017-ben mutatható ki szignifikáns kapcsolat.

Ezzel szemben a politikai értékrend hatása (a bal-jobb skálán elfoglalt hely és a demokrácia megítélése) egyértelműnek tűnik. 2017-ben a jobboldaliak, valamint a „diktatúrapártiak” egyértelműen megengedőbbek a hétköznapi korrupcióval szemben, mint a baloldaliak és a demokráciát támogatók. Azok, akik sem a diktatúrát, sem a demokráciát nem támogatják, a demokráciapártiakhoz hasonlóak ebben a tekintetben (ld. 8. ábra).

A demokráciával való elégedettség valamelyest ettől eltérő képet mutat, habár az eredmények nem teljesen egyértelműek: 2017-ben a demokráciával teljes mértékben elégedettek csoportja tűnt a legmegengedőbbnek a korrupcióval szemben (2,4-es átlag) és a nem válaszolók a leginkább (1,4-es átlag), addig 2018-ban már inkább a középső kategóriák a legmegengedőbbek. Fontos azonban megjegyezni, hogy tulajdonképpen az elégedettek álláspontja változott: 1,4-re csökkent az átlag ebben a csoportban, míg a többi csoport átlaga hasonlóan alakult a 2017-eshez.

8. ábra – A demokrácia megítélése és a hétköznapi szintű korrupció veszélyként való érzékelése

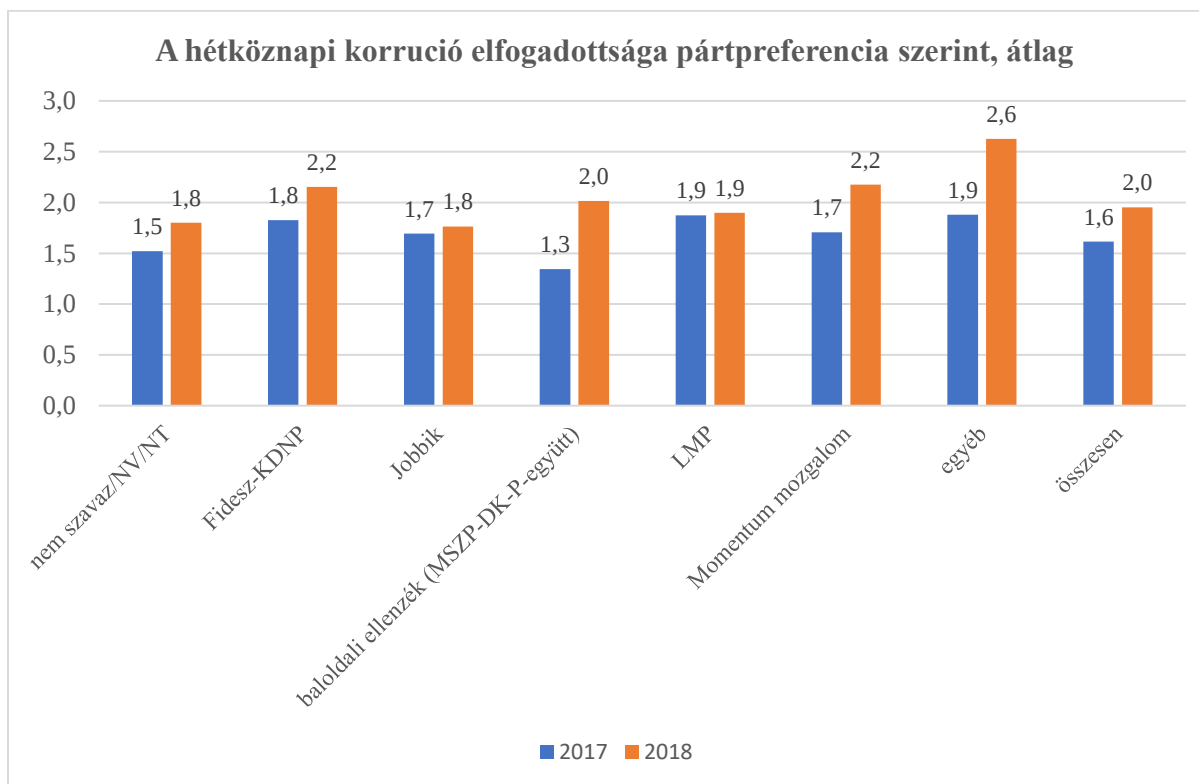

A kérdőívben számos, a közügyekben való hagyományos és nem hagyományos részvételi formára vonatkozó kérdés is szerepelt – míg előbbieik között elsősorban a választásokon való szavazást (illetve a párttagságot), utóbbiak között számos nem intézményi formát, így a demonstrációkon való részvételt, petíciók aláírását vagy például egyes termékek vagy cégek bojkottálását tartjuk számon (Armingeon és Schädel 2015; Stolle és Hooghe 2011). Az adatok elemzése során a teljesen

passzív válaszadók, a biztos pártválasztók és a bármilyen más közéleti aktivitást mutató válaszadók csoportjai közötti különbségeket vizsgáltuk. Ezen csoportok vonatkozásában a részvétel mind a két évben a várakozásainkkal ellentétesen függ össze a hétköznapi korrupció elutasításával: a legaktívabbak a legkevésbé elutasítók a korrupcióval szemben (1,9 2017-ben és 2,3 2018-ban, szemben a csak szavazó és passzív csoport 1,4-1,6, illetve 1,8-1,9 körüli átlagaival).

A pártpreferencia szintén mindkét évben összefügg a hétköznapi korrupció elutasításával (ld. 9. ábra). 2017-ben a baloldali szavazók (1,35) a legkevésbé megengedőek, őket a JOBBIK (1,69) és a Momentum (1,71) szavazói követik. Ennél valamivel megengedőbbek a Fidesz (1,83), az LMP (1,87) és a kispártok szavazói (1,88). 2018-ra annyiban változik a kép, hogy a nem szavazók/pártot nem választók után a JOBBIK (1,76) szavazói a leginkább elutasítók a korrupcióval szemben, őket követi az LMP (1,9), majd a baloldali ellenzék (2,01), végül a Fidesz (2,15) és a Momentum (2,18). A kérdőívben külön meg nem nevezett „más pártok”²⁶ szavazói 2017-ben az LMP szavazóival közel azonos mértékben (1,88) voltak megengedőek a hétköznapi korrupcióval szemben, míg 2018-ban a teljes mezőnyt felülmúló átlagot (2,63) hoztak. Összességében megállapítható, hogy bár a hétköznapi korrupció elfogadottsága összefügg a pártpreferenciákkal, az egyes pártok választói közötti különbségek nem szignifikánsak és nem mutatnak semmilyen azonosítható mintázatot.

9. ábra – A hétköznapi korrupció elfogadottsága pártpreferenciák függvényében

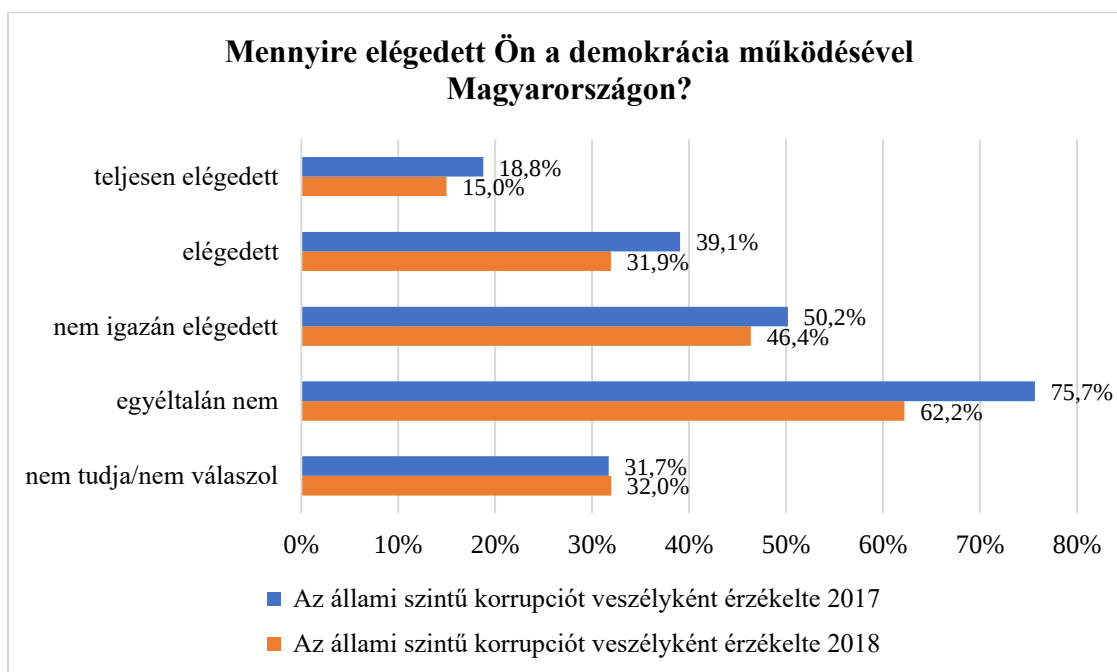
²⁶ Ebben a kategóriában szerepelt többek között Bokros Lajos Modern Magyarország Mozgalma (MoMa), valamint a Magyar Kétfarkú Kutya Párt (MKKP).

6.2. Az állami szintű korrupció érzékelése a politikai attitűdök függvényében

Várakozásainknak megfelelően az állami korrupció mint veszély megítélése a szocio-demográfiai tényezőknél jóval erősebben függ össze a politikával kapcsolatos változókkal. A részvétel intenzitásának kivételével tulajdonképpen minden változóval találunk korrelációt, az esetek túlnyomó részében pedig a korreláció erőssége többszöröse a szocio-demográfiai változóknál tapasztaltaknak. Emellett az összefüggések iránya is stabilnak tűnik a két felmérés adatai alapján.

Az intézményekbe vitatott bizalom növekedésével fordított arányban áll az állami szintű korrupció veszélyként történő megjelölése. 2017-ben az intézményekben egyáltalán nem bízóknak 68 százaléka, míg az intézményekben leginkább bízóknak mindössze 34%-a jelölte meg az állami szintű korrupciót veszélyként. Míg utóbbi arány változatlan maradt 2018-ban is, az intézményekben nem bízóknak már csak 56 %-a érzékelt veszélyként az állami szintű korrupciót. Ez az eredmény konzisztens az állami szintű korrupció veszélyként való észlelésének általános visszaesésével.

10. ábra – Az állami szintű korrupció veszélyként való érzékelése a demokráciával való elégedettség függvényében

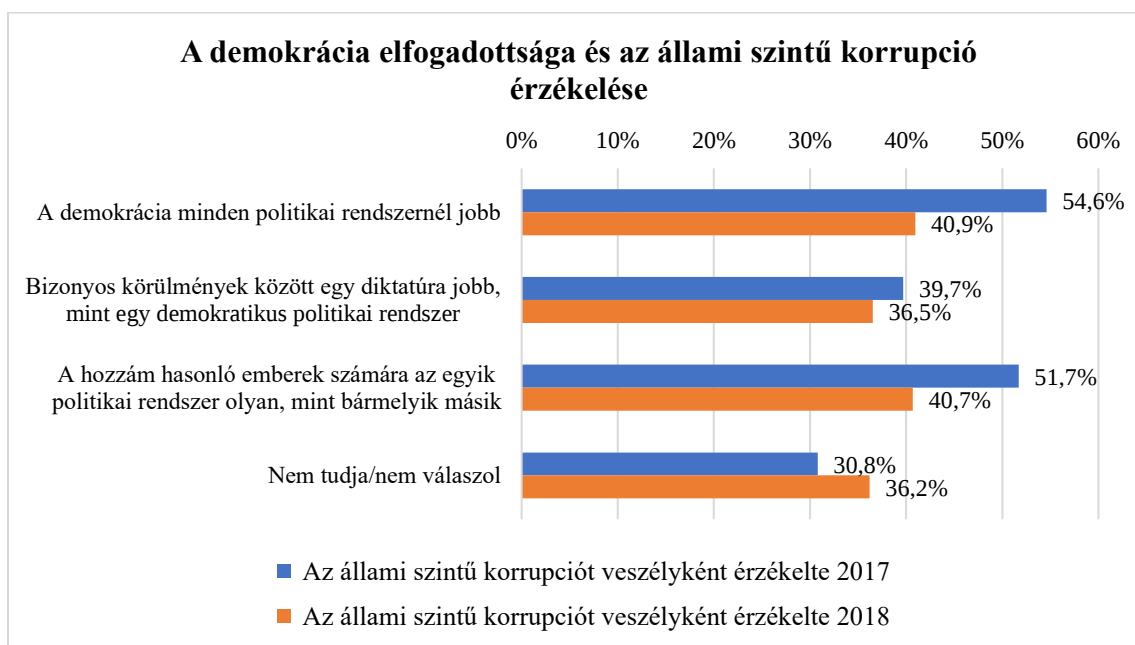

A demokráciával való elégedettség esetében az intézményi bizalomhoz hasonló összefüggéseket találunk: akik elégedettek a demokráciával, azok alacsonyabb, akik nem, azok magasabb arányban jelölték veszélyként az állami szintű korrupciót, a különbségek azonban még nagyobbak, mint az intézményi bizalom esetében: 2017-ben a demokráciával teljesen elégedetlenek 75,7%-a, míg 2018-ban 62%-uk választotta az állam szintű korrupciót, míg a demokráciával teljesen elégedettek között ez az arány 19 és 15 százalék volt (ld. 10. ábra). Ez az eredmény annyiban megfelel a várakozásainknak, hogy az intézményi bizalom és a demokráciával való elégedettség közötti pozitív összefüggés széleskörűen dokumentált (Norris 2011, Torcal és Montero 2006), a korrupció

észlelése pedig észszerűen negatív összefüggést mutat az intézmények működésének megítélésével.

A demokrácia támogatása esetén a tendencia hasonló, mint amit a korrupció elutasításánál tapasztalunk: a diktatúrát bizonyos körülmények között a demokráciánál jobb rendszerek tartók választják be a korrupciót viszonylag alacsony (39% illetve 36%-os) arányban a leginkább súlyos veszélyek közé, míg a demokráciapártiak és a közömbösek 2017-ben és 2018-ban is inkább a teljes népességben tapasztalt arányokhoz közelítő arányban tekintik veszélynek a korrupciót (2017-ben 50% felett valamivel, 2018-ban 41%). A különbség ugyanakkor itt jelentősen mérséklődik 2018-ra, azaz a demokráciapártiak és közömbösek között csökken elsősorban a korrupciót jelentős veszélyként észlelők aránya (ld. 11. ábra).

11. ábra – Az állami szintű korrupció veszélyként való érzékelése a demokrácia mint politikai rendszer elfogadottságának tükrében

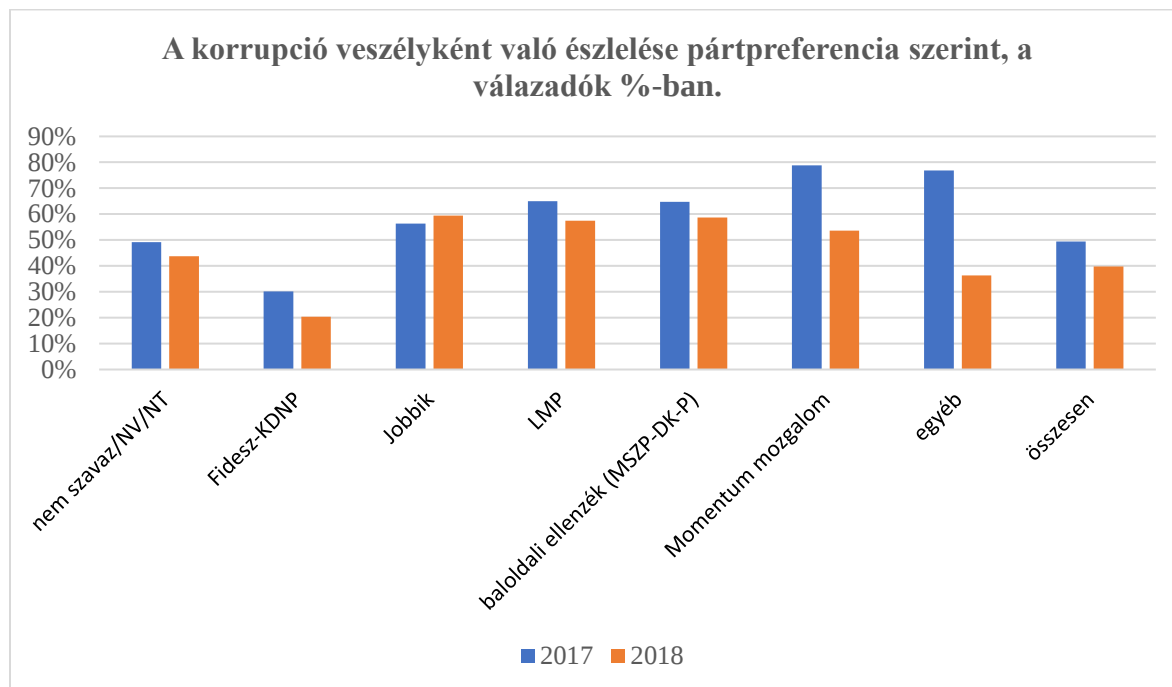
A bal-jobb skálán elfoglalt hely és a korrupcióészlelés összefüggése már előre vetíti, hogy a pártpreferenciának is erős kapcsolata van a korrupció észlelésével. A bal-jobb skálán magukat baloldalon elhelyezők magasabb, a magukat középre pozícionálók valamivel alacsonyabb arányban választották a korrupciót, míg a jobboldaliak között a legalacsonyabb az állami szintű korrupciót jelentős veszélyként észlelők aránya (ld. 6. táblázat). Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a bal- és jobboldali ideológiai önbesorolással bíró válaszadók között 2018-ban mindössze 9 százalékpontnyi különbség volt ebben a tekintetben, amit elsősorban a kormány korrupció elleni teljesítményével szemben kritikus Jobbik szavazóinak jellemzően jobboldali önbesorolása magyarázhat.

6. táblázat – Az állami szintű korrupciót a három legjelentősebb veszély között megjelölők aránya a bal-jobb skálán való elhelyezkedés szerint

Ideológiai önbesorolás	Az állami szintű korrupciót a három legfőbb veszély egyikeként jelölők aránya az adott csoporton belül (%)	
	2017	2018
Baloldali	62	53
Jobboldali	48	42
Középutas	42	28

Míg 2017-ben még a demokráciával való elégedettség mutatja az erősebb korrelációt azzal, hogy a válaszadók a legjelentősebb veszélyek közé sorolják-e az állami szintű korrupciót, 2018-ra az összefüggés valamelyest erősebb a pártpreferencia esetében.²⁷ Ahogy azt már az előzők előrevetítik, az ellenzéki szavazók azonosítják nagyobb, míg a Fidesz szavazói kisebb arányban az állami szintű korrupciót a legnagyobb veszélyek egyikeként. 2017-ben a baloldali pártok (MSZP, DK, P, LMP) szavazóinak összességében 64%-a, a JOBBIK szavazóinak pedig 56%-a tartotta az állami szintű korrupciót az egyik legjelentősebb veszélynek, míg 2018-ra kiegyenlítődik az ellenzéki pártok közötti különbség (55% körüli aránnyal). A Fidesz és más pártok szavazói közötti különbség azonban megnő, 2017-ben még 30%-uk, 2018-ban már csak 20%-uk tekintett az állami szintű korrupcióra komoly problémaként (ld. 12. ábra).

12. ábra – Az állami szintű korrupció érzékelése a pártpreferenciák függvényében

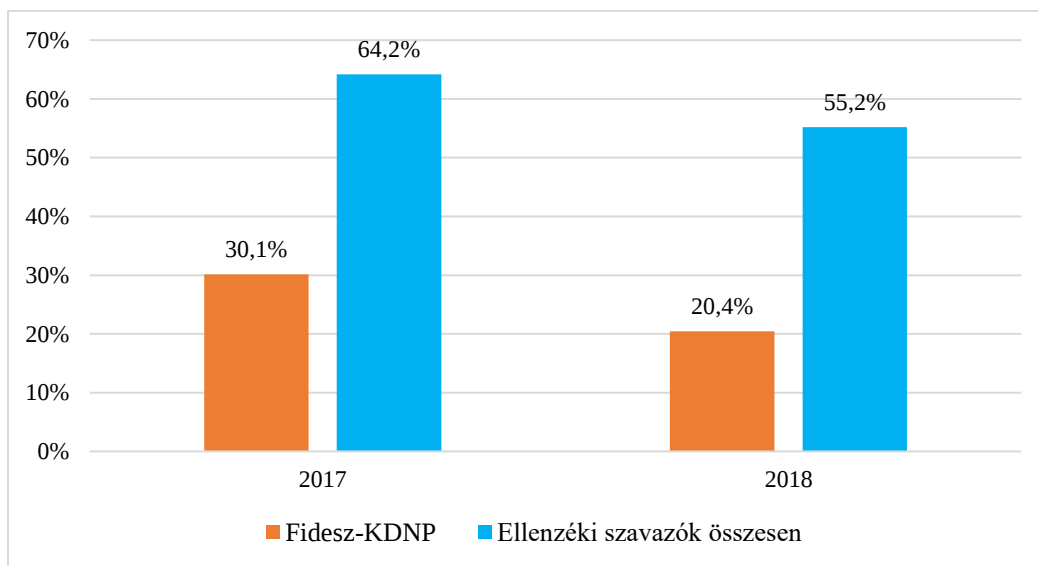

²⁷ Emögött a demokráciával való elégedettség és az Az állami korrupció észlelése közötti összefüggés valamelyest gyengülése áll, (A Cramers’V értéke 0,319 2017-ben és 0,269 2018-ban) addig a pártpreferencia az állami szintű korrupció észlelése közötti összefüggés erőssége ugyanolyan marad (A Cramers’V értéke 0,278 2017-ben és 0,280 2018-ban)

Ahogy az a 12. ábrán is látszik, a két hagyományos politikai pólus (bal- és jobboldali pártok) mellett szintén domináns törésvonalként jelenik meg a régi és új pártok közötti különbség: a Jobbik mellett a 2018-as adatfelvételkor szintén külön mért LMP és Momentum szavazói is az átlagnál magasabb arányban sorolták a súlyos veszélyek közé az állami szintű korrupciót. Ennél azonban még látványosabb a kontraszt, ha azt vetjük össze, hogy az összes ellenzéki szavazó (vagyis: a nem a Fidesz-KDNP-t választó, de párttal rendelkező választadó) vagy a kormánypárti szavazók azonosítják-e nagyobb arányban súlyos veszélyként az állami korrupciót (ld. 13. ábra). Habár a lenti csoportosítás önkényesnek tűnhet, a választási térkép a 2018-as országgyűlési választásokra az ellenzéki pártok koordinált jelöltállításának köszönhetően a valóságban is kétpólusúvá vált, így a korábban egymást átfedő bal-jobb, ill. régi- és új pártok közötti törésvonalak a választási opciókban is leképeződő kormánypárti-ellenzéki dichotómiában egyesültek.

Amint az itt szereplő ábrákból is kiolvasható, ellentétben a hétköznapi korrupció érzékelésével, az állami szintű korrupció veszélyként való észlelését egyértelműen a választadók pártpreferenciája határozta meg legerősebben, mi több, a kormánypártok iránt érzett szimpátia/antipátia viszonylag közvetlen lenyomata is kimutatható. Az alábbiakban kísérletet teszünk a korrupció két típusával kapcsolatos attitűdök közötti inkoherencia magyarázatára.

13. ábra – Az állami szintű korrupció veszélyként való érzékelése kormánypárti és ellenzéki szavazók körében

7. Konklúzió: Kettészakadt érzékelés, avagy a szekértábor logika győzelme az erkölcs felett?

Ez a jelentés elsősorban azzal a céllal készült, hogy az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának reprezentatív mobilitás-kutatásában szereplő korrupciós változók bemutatásával árnyalja a korrupció lakossági érzékeléséről kialakult hiányos képet. A bemutatott felmérés adatai részben megerősítették a Magyarországon készült korábbi, hasonló témájú felmérések eredményeit, azonban két fontos kiegészítést tettek lehetővé. Egyrészt, a hétköznapi korrupció elfogadhatóságát 0-10-ig tartó skálán értékelve a magyarok kevéssé tűnnek megengedőnek a rendőrök megvesztegetésével és a számlaadás elmulasztásával szemben, még akkor is, ha a korábbi kutatások arra engedtek következtetni, hogy a magyarok viszonylag elnézőek a korrupciós gyakorlatokkal szemben (GCB 2016, Eurobarometer 2017). Ez az eredmény egyrészt arra utal, hogy az alkalmazott mérési módszertan jelentősen befolyásolhatja az eredményt, s a magyar válaszadók hétköznapi korrupcióval kapcsolatos attitűdjeiről jóval árnyaltabb képet kapunk, ha dichotóm (igen/nem) változók helyett differenciáltabb választási lehetőségekkel szembesítjük őket. Ugyanakkor azt is érdemes megjegyezni, hogy az erős elvi elutasítás nem feltétlenül jár együtt a tényleges elutasítással, hiszen legalábbis a számlaadás elmulasztása esetén világos, hogy egy nem éppen ritkán előforduló gyakorlatról van szó.²⁸ Másrészt a nyers adatok ugyan megerősítik más felmérések azon megállapításait, miszerint a magyarok hozzávetőleg fele aggódik a rendszerszintű korrupció miatt (pl. Ipsos 2020), a jelen kutatás adatai alapján azonban annyira erős a pártpreferenciák szerinti szórás, hogy az arányok értelmezése további pontosítást igényel.

Ami a kezdeti hipotéziseink értékelését illeti, az eredmények csak részben erősítik meg az első hipotézisünket, miszerint a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező válaszadók körében magasabb a korrupció hétköznapi és rendszerszintű formáinak észlelése, valamint ezek elutasítása is. Ugyan a hétköznapi korrupció elfogadottsága 2018-ban szignifikáns összefüggést mutatott a legmagasabb végzettséggel, ez a 2017-es adatok esetében nem állt fenn; az állami szintű korrupció érzékelését pedig az eredmények szerint nem befolyásolja jelentősen a válaszadók képzettségi szintje. Ehhez kapcsolódva viszont igazolást nyert a második hipotézisünk, miszerint az állami/rendszerszintű korrupció veszélyként való azonosítását elsősorban a pártpreferenciák mozgatják, háttérbe szorítva a szocio-demográfiai változók jelentőségét.

A várakozásainkkal ellentétes eredmény, hogy 2017-ről 2018-ra minden releváns kérdés tekintetében némileg elfogadóbbak lettek a magyarok a hétköznapi korrupcióval szemben, és mintegy 10 százalékkal kevesebb válaszadó aggódott az állami szintű korrupció miatt. Mindez különösen meglepő annak fényében, hogy a 2018-as adatfelvételre az azonos évben tartott

²⁸ Egy 2002-es reprezentatív lakossági felmérés eredményei szerint a megkérdezettek 40 százaléka számolt be arról, hogy „javító szolgáltatás” igénybevétele esetén nem kapott nyugtát (Belyó 2003). Ez az arány azonban azóta lényegesen változhatott, részben a vállalati informatikai fejlesztések pozitív hatásainak (Bódi-Schubert 2010) köszönhetően.

országgyűlési választások után fél évvel²⁹ került sor, amelynek során több ellenzéki párt is kiemelt kampánytémává emelte a korrupciót. Habár a hétköznapi korrupció elfogadottságában bekövetkezett változások hibahatáron belüliek, az állami szintű korrupció veszélyként való érzékelésének ilyen mértékű csökkenése nem lehet véletlenszerű. Mivel az adatok közvetlen magyarázattal nem szolgálnak erre a változásra, ezért annak lehetséges okaiként a 2017-ben nyilvánosságra jutott korrupciós ügyek (4-es metróval kapcsolatos OLAF-jelentés, „taopénzek” nyilvánossága, letelepedési kötvényprogram leállítása) a 2018-as ügyekhez képest rendszerszintű jellegét, másrészt a kormánypártok és az ellenzéki pártok kampányüzeneteinek a médiapiac szélsőséges polarizációja (Martin 2019) miatti eltérő hasznosulási arányát látjuk, de természetesen ezek igazolásához további célzott kutatásokra lenne szükség.

A fentieknél azonban lényegesebb, és a jövőbeli kutatások irányára nézve potenciálisan nagyobb hatással bírhat az az eredmény, miszerint a hétköznapi korrupció elfogadása és az állami szintű korrupció veszélyként történő érzékelése között szerény az összefüggés, ráadásul a két attitűdöt gyökeresen eltérő tényezők befolyásolják. Habár logikus lenne azt feltételezni, hogy a formális képzés mind az általános morális attitűdöket, mind az aktuális ügyekkel szembeni érzékenységet pozitív irányban befolyásolja, utóbbi esetben nem találtunk ilyen kapcsolatot. Az eredmények alapján sokkal inkább úgy tűnik, hogy a rendszerszintű korrupció kérdését a válaszadók nem az érzékelés oldaláról közelítik meg, hanem egyfajta pártpolitikai értékítéletként tekintenek rá, és az aktuális pártszimpátiájukkal kongruens módon válaszolják meg.

Ez az eredmény egyrészt felveti az állami szintű korrupcióval kapcsolatos direkt kérdések létjogosultságának dilemmáját, ami a jövőben lehetővé teszi, hogy a hasonló felmérések kifinomultabb, indirektebb kérdéseket alkalmazzanak. Másrészt azonban tanulságokkal jár azok részére is, akik feladatuknak érzik a korrupció által okozott károkkal szembeni állampolgári tudatosság növelését. A fent vázolt dichotómia fényében ugyanis az aktuálpolitikai vonatkozású felvetéseket a válaszadók a szekértábor logikának, pontosabban a kormány-ellenzék dichotómiának megfelelően értelmezik, így azok nem képesek létező attitűdjeik formálására. Éppen ezért mind a rendszerszintű korrupcióval kapcsolatos kérdésfelvetések, mind az utóbbiak megoldására vonatkozó javaslatok akkor vezethetnek eredményre, ha megfogalmazásuk visszavezethető a hétköznapi erkölcsre – amelyet eredményeink szerint a várt társadalmi indikátorok határoznak meg.

²⁹ Mivel a 2018-as adatfelvételre a 2018. áprilisi országgyűlési változások után fél évvel került sor, ezért nem igazolható, hogy a kampányban elhangzott üzenetek még ekkor is befolyásolták-e a válaszadók attitűdjeit.

Bibliográfia

Armingeon, Klaus, és Lisa Schädel. 2015. „Social Inequality in Political Participation: The Dark Sides of Individualisation”. *West European Politics* 38 (1): 1–27.

Baumann, Hannes. 2017. „A Failure of Governmentality: Why Transparency International Underestimated Corruption in Ben Ali’s Tunisia”. *Third World Quarterly* 38 (2): 467–82.

Belyó Pál, Dr. 2003. „A rejtett gazdaság lakossági megítélése.” *Statistikai Szemle* 81 (7): 521-541. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2003/2003_07/2003_07_521.pdf

Bódi-Schubert Anikó. 2010. „A készpénz szerepe a rejtett gazdaságban – kvalitatív eredmények és továbblépési lehetőségek”. Magyar Nemzeti Bank, kutatási jelentés. <https://www.mnb.hu/letoltes/kutatasi-jelentes-bodi-schubert.pdf>

Botos, Tamás. 2018. „A magyarok szerint a korrupció nagyobb probléma mint a migráció.” 444.hu, november 20. <https://444.hu/2018/11/20/a-magyarok-szerint-a-korrupcio-nagyobb-problema-mint-a-migracio>

Czibere, I., M. Gerő, and I. Kovách. "Újraelosztás és integráció." Kovách I.(szerk.) Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezetet a magyar társadalomban. Szeged–Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet–Belvedere Meridionale (2017): 51-116.

D. Kovács, Ildikó. 2018. “A Fidesz-szavazók negyede szerint is nőtt a korrupció 2010 óta.” Április 2. <https://24.hu/belfold/2018/04/02/a-fidesz-szavazok-negyede-szerint-is-nott-a-korrupcio-2010-ota/>

Enyedi, Zsolt. 2016. „Populist Polarization and Party System Institutionalization: The Role of Party Politics in De-Democratization”. *Problems of Post-Communism* 63 (4): 210–20.

Eurobarometer. 2017. Special Eurobarometer 470 – Corruption – Summary. TNS Opinion & Social/Európai Bizottság (DG HOME). <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2176>

Hakhverdian, Armen, és Quinton Mayne. 2012. „Institutional Trust, Education, and Corruption: A Micro-Macro Interactive Approach”. *The Journal of Politics* 74 (3): 739–50.

Hamilton, Alexander, és Craig Hammer. 2018. *Can We Measure the Power of the Grabbing Hand? A Comparative Analysis of Different Indicators of Corruption*. Policy Research Working Papers. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-8299>.

Heywood, P. M. 2015. Measuring corruption: perspectives, critiques and limits. Routledge handbook of political corruption, 137-153. <https://www.ceu.edu/sites/default/files/attachment/event/9385/heywood-measuring-corruption.pdf>

Högström, John. 2013. „Does the Choice of Democracy Measure Matter? Comparisons between the Two Leading Democracy Indices, Freedom House and Polity IV”. *Government and Opposition* 48 (2): 201–21. <https://doi.org/10.1017/gov.2012.10>.

Hlatshwayo, Sandile, Anne Oeking, Manuk Ghazanchyan, David Corvino, Ananya Shukla, és Lamin Leigh. 2018. „The Measurement and Macro-Relevance of Corruption: A Big Data Approach”. *IMF Working Papers* 18 (195): 1. <https://doi.org/10.5089/9781484373095.001>.

HVG. 2019. „A Fidesz-szavazók többsége szerint is korrupt a pártjuk.” December 19. https://hvg.hu/360/201951_partok_korrupcio_medianfelmeres_elnezesunket_kerik

Inglehart, Ronald. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, N.J: Princeton University Press.

Inglehart, Ronald, és Christian Welzel. 2010. "Changing mass priorities: The link between modernization and democracy." *Perspectives on Politics* 8 (2): 551-567.

Ipsos, 2020. „What Worries the World – January 2020”
<https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2020-01/what-worries-the-world-january-2020.pdf>

Johnston, Michael. 2005. „Keeping the Answers, Changing the Questions: Corruption Definitions Revisited”. In *Dimensionen Politischer Korruption*, szerkesztette Ulrich Alemann, 61–76. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Kenny, C., és Soreide, T. 2009. Grand corruption in utilities. The World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6326/WPS4805.pdf>

Knack, Stephen. 2006. Measuring Corruption In Eastern Europe And Central Asia : A Critique Of The Cross-Country Indicators. Policy Research Working Papers. The World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/8377/wps3968.pdf;sequence=1>

Kovács, I., Hajdu, G., Gerő, M., Kristóf, L., & Szabó, A. (2016). A magyar társadalom integrációs és rétegződésmoდეllei. *Szociológiai Szemle*, 26(3), 4–27.

Költségvetési Felelősségi Intézet – Transparency International Magyarország. 2018. „A letelepedési államkötvények szerepe amagyar állam finanszírozásában”. Írta: Romhányi Balázs, Szerkesztette: Ligeti Miklós. https://transparency.hu/wp-content/uploads/2018/10/lmak_tanulmany_final_HUN.pdf

Krastev, Ivan, Mark Leonard, és Susi Dennison. 2019. „What Europeans Really Want: Five Myths Debunked.” European Council on Foreign Relations (ECFR).
https://www.ecfr.eu/page/ECFR_What_Europeans_Really_Want_Five_Myths_Debunked.pdf

Lancaster, Thomas D., és Gabriella R. Montinola. 2001. „Comparative Political Corruption: Issues of Operationalization and Measurement”. *Studies in Comparative International Development* 36 (3): 3–28.

Ligeti, Miklós. 2016. „Korrupció”. In: Jakab András-Gajduschek György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Magyar Tudományos Akadémia – Társadalomtudományi Kutatóközpont – Jogtudományi Intézet. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/27_Ligeti_Miklos.pdf

Magyar, Bálint, és Madlovics Bálint. 2019. “From Petty Corruption to Criminal State.” *Intersections* 5 (2). <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v5i2.504>.

Martin, József Péter. 2019. „Kéz a kézben a lejtőn – Korrupció és sajtószabadság a magyar trendek tükrében”. *Médiakutató* XX (3.): 7-21.
https://mediakutato.hu/cikk/2019_03_osz/01_kez_a_kezben_a_lejton.pdf

- Munck, Gerardo L., és Jay Verkuilen. 2002. „Conceptualizing and Measuring Democracy: Evaluating Alternative Indices”. *Comparative Political Studies* 35 (1): 5–34. <https://doi.org/10.1177/001041400203500101>.
- Norris, Pippa. 2011. *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. New York: Cambridge University Press.
- Nye, J. S. 1967. Corruption and political development: A cost-benefit analysis. *American Political Science Review*, 61 (2), 417-427.
- OLAF (Európai Csalás Elleni Hivatal). 2017. „Zárójelentés az OF/2012/0118/B4sz. ügyben”. https://budapest.hu/Documents/OLAF/Final_report_HU-NEM%20hivatalos%20ford%C3%ADt%C3%A1s.pdf (nem hivatalos fordítás)
- Schäfer, Armin. 2012. "Consequences of social inequality for democracy in Western Europe." *Zeitschrift für vergleichende Politikwissenschaft* 6 (2): 23-45.
- Stolle, D., & Hooghe, M. 2011. "Shifting inequalities: Patterns of exclusion and inclusion in emerging forms of political participation". *European Societies*, 13 (1): 119-142.
- Swamy, A., Knack, S., Lee, Y., & Azfar, O. 2001. Gender and corruption. *Journal of development economics* 64 (1): 25-55.
- Szabó, A., & Gerő, M. 2019. *A magyar társadalom és a politika, 2019: A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága és részvétele*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. https://tk.mta.hu/uploads/files/2019/mob_pol2019_online.pdf
- Tóth, I. J., és Hajdu M.. "Korrupciós kockázatok, átláthatóság, közbeszerzések." (2016): 33-53.
- Transparency International. 2013. „Global Corruption Barometer – 2013.” <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2016/05/Global-Corruption-Barometer-2013-Study.pdf>
- Transparency International Magyarország. 2016a. “Globális Korrupciós Barométer 2016 – Korrupcióval kapcsolatos lakossági attitűdök Magyarországon.” Transparency International Magyarország. <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2016/11/Globalis-Korruptcios-Barometer-2016-Jelentes.pdf>
- Transparency International Magyarország. 2016b. „Korrupcióérzékelés és médiahasználat a magyar fiatalok körében.” <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2016/08/Korruptcioerzekeles-es-mediahasznalat.pdf>
- Transparency International Magyarország. 2018. „A Korrupció Érzékelési Index 2017-ben - Korrupció, jogállamiság és gazdasági teljesítmény Magyarországon, nemzetközi összehasonlításban.” https://transparency.hu/wp-content/uploads/2018/02/CPI_2017.pdf
- Transparency International Magyarország. 2019. Korrupció, gazdasági teljesítmény és jogállamiság Magyarországon – A Korrupció Érzékelési Index eredményei 2018-ban. https://transparency.hu/wp-content/uploads/2019/01/CPI_2018_narrativ_20190128-1.pdf
- Transparency International Magyarország. 2020. Korrupció, gazdasági teljesítmény és jogállamiság Magyarországon – A Korrupció Érzékelési Index eredményei 2019-ben. <https://transparency.hu/wp-content/uploads/2020/01/Korruptci%C3%B3-gazdas%C3%A1gi-teljes%C3%ADtm%C3%A9ny-%C3%A9s-jog%C3%A1llamis%C3%A1g-Magyarorsz%C3%A1gon-CPI-2019.pdf>

Transparency International. 2004. „The Information Challenge: Transparency International and Combating Corruption”. https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/docs/body/lovitt_en.pdf

Tóth, István János, és Hajdú Miklós. 2018. „Cronyism in HungaryAn empirical analysis of public tenders 2010-2016.” Corruption Research Center Budapest. http://www.crcb.eu/wp-content/uploads/2019/08/ijt_mh_paper_180917_0942.pdf

Torcal, Mariano, és José R. Montero. 2006. *Political disaffection in contemporary democracies*. London: Routledge.

Verba, Sidney, Norman H. Nie, és Jae-On Kim. 1978. *Participation and Political Equality: a Seven-Nation Comparison*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.

Verba, Sidney, Kay Lehman Schlozman, and Henry E. Brady. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Függelék

7. táblázat – 'Mit gondol, ma mi jelenti a legnagyobb veszélyt Magyarország számára? - Az állami szintű korrupció: nemek szerint, 2017

			Az állami szintű korrupció		Total
			nem választotta	választotta	
A kérdezett neme	Férfi	Count	452	481	933
		% within A kérdezett neme	48,4%	51,6%	100,0%
	Nő	Count	560	507	1067
		% within A kérdezett neme	52,5%	47,5%	100,0%
Total	Count		1012	988	2000
	% within A kérdezett neme		50,6%	49,4%	100,0%

8. táblázat – Az iskolai végzettség és az állami szintű korrupció, mint jelentős veszély megjelölése 2017-ben

			Az állami szintű korrupció		Total
			nem választotta	választotta	
A kérdezett iskolai végzettsége-4 kat.	8 általános és alatta	Count	327	247	574
		% within A kérdezett iskolai végzettsége-4 kat.	57,0%	43,0%	100,0%
	Szakmunkásképző	Count	209	235	444
		% within A kérdezett iskolai végzettsége-4 kat.	47,1%	52,9%	100,0%
	Gimnázium,szakközépiskola	Count	313	315	628
		% within A kérdezett iskolai végzettsége-4 kat.	49,8%	50,2%	100,0%

Főiskola, egyetem	Count	163	191	354
	% within A kérdezett iskolai végzettsége-4 kat.	46,0%	54,0%	100,0%
Total	Count	1012	988	2000
	% within A kérdezett iskolai végzettsége-4 kat.	50,6%	49,4%	100,0%

9. táblázat – 'Mit gondol, ma mi jelenti a legnagyobb veszélyt Magyarország számára? – Az állami szintű korrupció korcsoportok szerint, 2018

			'Mit gondol, ma mi jelenti a legnagyobb veszélyt Magyarország számára? -Az állami szintű korrupció		Total
			,00	1,00	
korkat	18-39	Count	619	391	1010
		% within korkat	61,3%	38,7%	100,0%
	40-59	Count	517	396	913
		% within korkat	56,6%	43,4%	100,0%
	60-x	Count	489	288	777
		% within korkat	62,9%	37,1%	100,0%
Total	Count		1625	1075	2700
	% within korkat		60,2%	39,8%	100,0%